

Tussen

Droom

en

Werkelijkheid

Een historisch onderzoek naar de positionering van het sociaal-democratische DS'70 in een sterk gepolariseerd en door links gedomineerd discours (1970-1977)

Masterscriptie Politiek en Parlement

Geert Pool

s4003470

15 maart 2017

Begeleider: drs. A.C. Hoetink

Foto: verkiezingsflyer van DS'70 voor de landelijke verkiezingen in 1971.

Bron: *VPRO Andere Tijden*, 'DS'70' <<http://anderetijden.nl/aflevering/531/DS70>> [laatst geraadpleegd op 8 januari 2017].

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inleiding.....	5
DS'70 in de politieke en parlementaire geschiedschrijving	6
DS'70-literatuur	9
Methodiek en begripsbepaling	13
Hoofdstuk 1: Regeringsverantwoordelijkheid	17
Aanloop naar de vorming van het kabinet-Biesheuvel-I.....	17
Tegenstrijdige welkomstwoorden	19
Het vuur aan de schenen	24
Een pijnlijke breuk	30
Een moeilijk jaar.	36
Hoofdstuk 2: In de oppositie	37
Aanloop naar de vorming van het kabinet-Den Uyl.....	37
Vechten tegen de bierkaai.....	39
Een verwoede laatste poging	43
De balans opgemaakt	46
Hoofdstuk 3: Eindconclusie	47
Literatuurlijst	49
Bronnenlijst.....	51
Bijlage 1: afkortingen.....	53

Voorwoord

Voor u ligt een scriptie die ingaat op de positie en beeldvorming van DS'70. Deze scriptie is geschreven in het kader van de afronding van de master Politiek en Parlement van de Faculteit der Letteren, afdeling Geschiedenis.

De scriptie gaat in op de wijze waarop de politieke partij DS'70 zijn eigen positie probeerde in te nemen in een sterk gepolariseerd en door links gedomineerd discours. Tegelijkertijd gaat het daarbij in op de wijze waarop DS'70 door de reeds bestaande partijen in het politieke bestel werd ontvangen.

Bij dezen wil ik graag mijn begeleider, Carla Hoetink, bedanken voor de zeer prettige begeleiding. Haar feedback en tips zijn zeer nuttig geweest bij het schrijven van de scriptie. Voor haar adequate reacties, nuttige besprekingen met dito invalshoeken en welwillendheid om mee te denken over het verloop van het traject ben ik haar zeer erkentelijk. Tevens wil ik van de gelegenheid gebruik maken om ook mijn tweede lezer te bedanken voor het lezen en beoordelen van de scriptie en de daarvoor genomen tijd.

Verder wil ik mijn vrienden bedanken voor hun ondersteuning tijdens het schrijven van de scriptie. Zowel de nodige koffiemomenten als de praktische tips en sparringsmomenten hebben bijgedragen aan het proces. In het bijzonder wil ik mijn broer, Martin, bedanken voor de mogelijkheid om bij hem in Groningen te verblijven. Daardoor kon ik op mijn gemak het partijarchief van DS'70 op het DNPP raadplegen. Verder wil ik Jules, Pablo en Yvo bedanken voor het controleren van mijn scriptie op spelfouten en het geven van feedback. Tot slot wil ik mijn ouders bedanken voor het vertrouwen in een goede afloop en natuurlijk ook de (financiële) steun. Zonder hen had ik deze studie nooit kunnen voltooien. Met deze scriptie sluit ik een periode van 7,5 jaar studeren af. Ik kijk daar met veel plezier op terug en hoop dat ik in de praktijk meermaals met een glimlach terugdenk aan deze periode.

Dan rest mij nog u veel leesplezier te wensen.

Geert Pool

15 maart 2017.

Inleiding

Uit onvrede over de links-radicalen koers van de PvdA richtten een aantal PvdA-dissidenten de partij Democratisch-Socialisten 1970, kortweg DS'70, op. Op het verkiezingscongres van DS'70 op 12 en 13 februari 1971 stelde een strijdlustige Frans Goedhart vast welke plaats DS'70 volgens hem had in het politieke bestel van de zeventiger jaren. "Wij zijn links, ja, wij zijn voor een krachtige sociale politiek, ja, maar wij zijn tegen geldverspilling en tegen het van staatswege uitdelen van subsidie aan Jan en alleman [...]"¹ Daarmee zette de voormalig communist uiteen waarvoor DS'70 in zijn ogen stond. Hij leek daarmee de indruk te willen wekken zich duidelijk te willen profileren als links, maar rechts van de PvdA. Aanvankelijk boekte DS'70 onder aanvoering van Drees jr. bij de verkiezingen van 1971 een voor een nieuwkomer tot dan toe ongehoorde overwinning in een politiek verdeeld landschap. Zij sleepten direct een achttal zetels binnen en mocht, na een slopend formatieproces, deelnemen aan het als 'centrum-rechts' betitelde kabinet-Biesheuvel. Dit kabinet bestond uit de drie confessionele partijen, te weten de ARP, de KVP en de CHU, aangevuld met de conservatief-liberale VVD en DS'70.²

Een enigszins vergelijkbare *acte de présence* door een nieuwe partij vindt zo'n 31 jaar later navolging, wanneer de partij van Pim Fortuyn, de LPF, deelneemt aan het eerste kabinet-Balkenende. Politicoloog en filosoof Marco Schikhof ontwaart enkele interessante parallellen tussen de partij van Fortuyn en het DS'70 van Drees jr. Hij noemt onder meer de oorsprong van beide partijen op lokaal niveau, het lage verwachtingspatroon ten aanzien van het zetelaantal en de directe deelname van de partijen aan een kabinet. Beiden kregen zij ook te maken met een door de buitenwacht toegedicht conservatief imago, hetgeen binnen de partijen niet met veel enthousiasme werd begroet. Er bestonden echter ook de nodige verschillen, zoals bijvoorbeeld het beeld van de mediagenieke Fortuyn in tegenstelling tot de ouderwetse en stoffige Drees jr.³ Zowel DS'70 als LPF was geen lang leven beschoren. Zo spectaculair als hun opkomst was, zo droevig en stilaan verdwenen zij weer van het politieke toneel.

De directe deelname van een nieuwe partij aan een kabinet is tot op heden slechts tweemaal in de naoorlogse parlementaire geschiedenis voorgekomen. Dat maakt DS'70 op zichzelf al een casus die het bestuderen waard is. Interessanter is nog dat zij opkwam in een tijdvak dat nog steeds sterk als 'links' wordt voorgesteld. Het al kort aangehaalde, door de buitenwacht toegedichte,

¹ M. de Keizer, *Frans Goedhart. Journalist en politicus (1904-1990)* (Amsterdam 2012), 582.

² *Parlement en Politiek*, 'Democratisch-Socialisten '70 (DS'70), onder regeringsdeelname' <https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wth/democratisch_socialisten_1970_ds_70> [laatst geraadpleegd op 19-12-2016]; DS'70 had geen zetels in de Senaat, de KVP, ARP, CHU en VVD beschikten daar gezamenlijk over 44 zetels.

³ M. Schikhof, 'Opkomst, ontvangst en 'uitburgering' van een nieuwe partij en een nieuwe politicus. DS'70 en Wim Drees jr.', in: *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002 Nieuwkomers in de Politiek* (Den Haag 2002), 29.

conservatieve imago houdt nauw verband met het heersende politieke klimaat waarin zij laveerde. De jaren zeventig stonden in het teken van het in de jaren zestig aangezwengelde linkse politieke activisme en radicalisme. Dit linkse activisme en radicalisme uitte zich met name in de vorm van bewegingen of groeperingen die zich ten doel stelden om de maatschappelijke orde omver te werpen dan wel drastische koerswijzigingen in het beleid te bewerkstelligen, desnoods met gebruikmaking van geweld. Dit radicalisme drong ook door tot de partijeleden van de PvdA, in de vorm van de actiegroep Nieuw Links. Niet iedereen binnen de PvdA was echter gediend van het door Nieuw Links getoonde jeugdige linkse radicalisme. Deze ontevreden groep PvdA'ers splitste zich in reactie op Nieuw Links af en richtten uiteindelijk de partij DS'70 op.

DS'70 in de politieke en parlementaire geschiedschrijving

Waar Nieuw Links uitgebreid de aandacht krijgt in algemene politieke en parlementaire geschiedeniswerken, valt de marginale aandacht voor DS'70 direct op. In zijn standaardwerk *Recent verleden* maakt historicus Woltjer enkel melding van de oprichting van DS'70 als reactie op de vernieuwingsbeweging van Nieuw Links binnen de PvdA. Verder maakt hij melding van de val van het kabinet-Biesheuvel I, waarbij hij Drees als dwarsligger met naam en toenaam vermeldt.⁴ Historicus Wielenga is eveneens kort over DS'70 in zijn geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw. Hij stelt dat de partij bestond uit conservatieve ex-socialdemocraten. Het succes dat zij hadden als kleine partij in de jaren zeventig duurde niet lang: de 'partij [verloor al] snel aan betekenis'.⁵ In hun beknopte standaardwerk *De parlementaire geschiedenis van Nederland* stellen historici Bosmans en Van Kessel dat de spectaculaire opkomst van DS'70 een symptoom is van de algemene politieke instabiliteit van het politieke systeem in de jaren zestig en zeventig.⁶ Over de deelname van DS'70 in het kabinet-Biesheuvel komt de partij alleen aan de orde als het gaat om haar afwijkende en dwarsliggende rol en visie op het beleid ten aanzien van de overheidsuitgaven en inkomsten en de wens om het 'profijtbeginsel' in te voeren.⁷ In *Het land van kleine gebaren*, een politiek culturele geschiedenis van Nederland, maakt historicus De Liagre Böhl zelfs geen woord vuil aan de opkomst van DS'70 en (haar deelname in) het kabinet-Biesheuvel. Wel maakt hij uitgebreid notie van de opkomst van Nieuw Links binnen de PvdA als actiegroep waarbij polarisering van de partijverhoudingen centraal stond.⁸

De marginale bespreking van DS'70 in algemene politieke en parlementaire

⁴ J.J. Woltjer, *Recent verleden. Geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1992), 346-406.

⁵ F. Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009), 235-282.

⁶ J. Bosmans en A. van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2011), 124.

⁷ Ibidem, 125-130.

⁸ H. de Liagre Böhl, 'Consensus en polarisatie. De kwaliteit van de democratie 1945-2000', in: Remieg Aerts e.a., *Land van kleine gebaren* (Amsterdam 2013), 320-325.

geschiedeniswerken valt goed te verklaren in het licht van de historiografie over de jaren zestig en zeventig. Daarin valt een focus op het linkse activisme en radicalisme en het sterk gepolariseerde en door links gedomineerde discours te ontwaren. In zijn standaardwerk over de jaren zestig benadrukt befaamd historicus James Kennedy dat de gevestigde partijen steeds meer een ruk naar links maakten in de veronderstelling dat hun achterban meer waarde hechtte aan radicale en progressieve politiek. De polarisatiestrategie van de PvdA en de 'progressieve concentratie' vestigden de aandacht op zich.⁹ Het kabinet-Den Uyl heeft daarbij een grote invloed achtergelaten op de herinnering aan deze progressieve concentratie. Dit werkte door in de latere geschiedschrijving.¹⁰

De andere befaamde jaren zestig historicus Hans Righart beschouwt de jaren zeventig vanuit het oogpunt van de jaren daaraan voorafgaand, de in zijn ogen 'eindeloze jaren zestig'. Volgens hem bestond er in de jaren zestig een generatie die geloofde in de maakbaarheid van de samenleving. Zij had een niet te stuiten zelfvertrouwen dat zij de wereld opnieuw kon laten beginnen. Deze generatie werd in de jaren zeventig echter geconfronteerd met de zakelijke werkelijkheid van onder meer de economische crisis en nucleaire problematiek. Het onbegrensde vertrouwen in de illusie van de maakbaarheid werd in de jaren zeventig volgens Righart ruw verstoord.¹¹ De Liagre Böhl en Wielenga komen in diens navolging tot een enigszins gelijklopende conclusie. Er kan volgens hen gesproken worden van 'de lange jaren zestig', waarin op veel terreinen fundamentele veranderingen zich voltrokken. De hervormingsgezinde en progressieve geest die de jaren zestig beheerste, vond echter steeds minder haar weerklank in de jaren zeventig.¹² Kennedy, Righart De Liagre Böhl en Wielenga komen in hun beschouwing van de jaren zestig tot de conclusie dat dit tijdvak bekend staat als het hoogtepunt van het progressieve, linkse discours.

In zijn standaardwerk *Nederland en de jaren zeventig* legt historicus Duco Hellema het accent echter anders. Hij meent dat de jaren zeventig onderhevig zijn geweest aan de meest uiteenlopende observaties; 'ze worden vaak aangeduid als een tijdvak van stagnatie, malaise en hernieuwd conservatisme'. De economische crisis en het verlies van het geloof in de vooruitgang zijn daar onder meer debet aan. Niettemin komt Hellema tot de conclusie dat de jaren zeventig moeten worden gezien als het verlengstuk, misschien zelfs wel het sluitstuk, van de jaren zestig. Het blind staren op de linkse, radicale groepen uit de jaren zestig heeft ertoe geleid dat er weinig aandacht uitging naar de in de jaren zeventig overal in de wereld aanwezige 'sociaal-democratische regeringen' die kunnen

⁹ J. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995).

¹⁰ Zie bijvoorbeeld: I. van den Broek, *Heimwee naar de politiek. De herinnering aan het kabinet-Den Uyl* (Amsterdam 2002).

¹¹ H. Righart, *De eindeloze jaren zestig. De geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995), 264-267.

¹² H. de Liagre Böhl, 'Consensus en polarisatie. De kwaliteit van de democratie 1945-2000', in: Remieg Aerts e.a., *Land van kleine gebaren* (Amsterdam 2013), 283-346; F. Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009), 235-282.

worden beschouwd 'als het product van een wijdverbreide geest van vooruitstrevende hervormingsgezindheid'. Daarbij moet echter niet uit het oog verloren worden dat deze progressieve en hervormingsgezinde krachten mede werden gedragen en gelegitimeerd door conservatieve of liberale partijen. Dat leidde al gauw tot tegenkrachten die van invloed zijn geweest op het beleid in de jaren zeventig. Zo bezien komt Hellema tot de conclusie dat het beter is om te spreken van 'de lange jaren zeventig', waar de 'tijdelijke hervormingsgezinde of linkse dominantie [...] en politisering en radicalisering [...] ook conservatieve en liberale tegenkrachten [opriep], die zich [...] al snel ook in het volle licht van de politieke openbaarheid manifesteerden.'¹³

De voornoemde liberale en conservatieve tegenkrachten in de jaren zestig en zeventig hebben in de historiografie beduidend minder aandacht gekregen dan het linkse radicalisme en de sociaal-democratische regeringen. De Nederlandse filosoof Antoine Verbij zoomt bijvoorbeeld in op het linkse activisme en radicalisme in de jaren zeventig. In zijn studie gaat hij in op de opkomst van de verschillende (vaak radicale) linkse sociale bewegingen. Hij meende verder dat er in Nederland in de jaren zeventig een linkse en progressieve consensus heerste, veel Nederlanders waren als 'rood' aan te merken. Hij duidt de jaren zeventig ook wel aan als 'het rode decennium'.¹⁴ De Duitse historicus Gerd Koenen signaleerde dit verschijnsel al eerder met betrekking tot Duitsland. Hij noemt de periode 1967-1977 in Duitsland ook wel 'das rote Jahrzehnt' en spreekt over 'Die politisierten 70er Jahre'.¹⁵ Dat de jaren zeventig worden beschouwd als een links of rood en gepolariseerd tijdvak is derhalve niet louter een Nederlands verschijnsel.

De focus op de progressieve politiek in de historische literatuur over de jaren zestig en zeventig is het best te illustreren door te wijzen op de overweldigende interesse in en voor het kabinet-Den Uyl (1973-1977). Het kabinet-Den Uyl heeft voor een belangrijk deel de beeldvorming van de jaren zeventig bepaald. Dit kabinet belichaamde het geloof in de maakbare samenleving, structurele maatschappelijke veranderingen en droeg bij aan de zichtbaarheid van de politiek. De collectieve herinnering aan de jaren zeventig is door het sterke imago van het kabinet-Den Uyl, 'de verbeelding aan de macht', sterk beïnvloed, zo betoogt Ilja van den Broek in haar dissertatie over de beeldvorming rondom het kabinet-Den Uyl.¹⁶

Niettemin hebben er in de jaren zeventig nog drie andere kabinetten met de scepter van de regeringsverantwoordelijkheid gezwaaid, namelijk het kabinet-De Jong (1967-1971), het kabinet-

¹³ D. Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012), 11-19.

¹⁴ A. Verbij, *Tien rode jaren. Links radicalisme in Nederland 1970-1980* (Amsterdam 2005).

¹⁵ G. Koenen, *Das rote Jahrzehnt. Unsere kleine deutsche Kulturrevolution 1967-1977* (Frankfurt am Main 2002).

¹⁶ I. van den Broek, *Heimwee naar de politiek. De herinnering aan het kabinet-Den Uyl* (Amsterdam 2002), 29-66. Vgl. verder P. Bootsma en W. Breedveld, *De verbeelding aan de macht. Het kabinet-Den Uyl 1973-1977* (Den Haag 1999); J. Ramakers, G. Voerman en R. Zwart (red.), *Illusies van Den Uyl?. De spreiding van kennis, macht en inkomen* (Amsterdam 1998); A. Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008).

Biesheuvel (1971-1973) en het kabinet-Van Agt I (1977-1981). De overweldigende aandacht en focus voor het linkse radicalisme en het 'meest linkse kabinet dat Nederland ooit heeft gehad'¹⁷ heeft de aandacht voor de voornoemde kabinetten enigszins naar de achtergrond gedrukt. De conservatieve en liberale tegenkrachten waarover Hellema spreekt komen echter onder meer in deze kabinetten tot uiting.

DS'70-literatuur

DS'70 kan worden beschouwd als onderdeel van die conservatieve en liberale tegenkrachten. Zij was weliswaar een kleine partij, maar vormde een belangrijke tegenkracht binnen de PvdA in de jaren zeventig. Ondanks de geringe grootte van de partij en haar relatief korte bestaan zijn er meerdere historische werken verschenen waarin DS'70 uitgebreid of terloops ter sprake komt. In 2003 is het standaardwerk over DS'70 verschenen, een uitgebreide en lijvige dissertatie van de hand van de bestuurskundige Schouten en de jurist Vingerling. Hierin wordt DS'70 van opkomst tot ondergang, op een enigszins beschrijvende en vlakke wijze behandeld.¹⁸ De auteurs leggen de nadruk op de twee breukmomenten in de betrekkelijk korte partijgeschiedenis. Uitgebreid gaan zij in op de oorzaak en de achterliggende redenen rond de breuk van DS'70 met het kabinet-Biesheuvel. De breuk in 1975 tussen de volgelingen van Drees en de vier Kamerleden van DS'70 passeert eveneens de revue. Verder vergelijken zij de ideologie van DS'70 met de ideologieën van de PvdA en de VVD in de jaren zeventig. Ook gaan zij redelijk uitgebreid in op de verhouding tussen de PvdA en DS'70. Zo leggen zij het programma en de ideologie van de PvdA in de jaren negentig langs die van DS'70 in de jaren zeventig, waarbij zij tot de conclusie komen dat de PvdA in de jaren negentig op meerdere vlakken opgeschoven is in de richting van de ideeën en programmapunten van DS'70. De wijze waarop DS'70 probeerde haar parlementaire positie te zoeken in een gepolariseerd en links tijdvak komt echter minder sterk naar voren.¹⁹

Naast de voornoemde dissertatie is er over het ontstaan van de sociaal-democratische afsplitsing een doctoraalscriptie verschenen van de hand van historicus Pfaff. Hij gaat uitgebreid in op de aanleiding tot de oprichting van DS'70. Hij behandelt daarbij de verschillende stromingen die uiteindelijk samenkomen in DS'70. Hij focust zich met name op de oprichting van DS'70 als formele partij tot aan haar deelname aan de verkiezingen. Aanvankelijk kenmerkte DS'70 zich volgens hem 'door een zich duidelijk afzetten tegen de PvdA'. Hij meent verder dat DS'70 haar succes voor een

¹⁷ A. Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008), 267.

¹⁸ Eenzelfde mening zijn onder meer Voerman en Van Holsteyn toegedaan, zie: G. Voerman, 'De stand van de geschiedschrijving van de Nederlandse politieke partijen', in: *BMGN 120* (2005) afl. 2, 241; J. van Holsteyn, 'De derde weg van DS'70', in: *Mare* (2 oktober 2003).

¹⁹ H. Vingerling en C.C. Schouten, *Democratisch Socialisten '70: nevenstroom in de sociaal-democratie?* (Naaldwijk 2003).

groot deel te danken had aan Drees jr., onder wiens leiding DS'70 een duidelijk programma kreeg. Hij komt tot de conclusie dat het socialistische karakter van DS'70 'niet echt uit de verf [is] gekomen'. Hij is vrij uitpuittend in zijn beschrijving van het ontstaan van de partij, maar laat de zoektocht naar een eigen positie in het politieke bestel en de problemen die zij daarbij ondervond goeddeels buiten beschouwing.²⁰

Verder is door historicus Voerman een bijdrage in het *DNPP Jaarboek* van 1990 gewijd aan de interne partijtwisten waarmee DS'70 te maken kreeg. Hij beschrijft daarin de discussie binnen de partij over de invulling van de socialistische component van de partij. Verder gaat hij in op de verschuiving van de focus van de discussie naar het component van de 'democratie', halverwege de jaren zeventig. Hij komt tot de conclusie dat de interne partijtwisten uiteindelijk leidden tot 'een mengelmoes' van linkse en rechtse programmapunten, die kiezers van allerlei snit aantrok 'maar niet blijvend wist te binden'.²¹

In de al eerder genoemde bijdrage in het *Jaarboek parlementaire geschiedenis* van 2002 gaat politicoloog Schikhof in op het ontstaan, de ontvangst en de uitgeleide van DS'70 in het partijpolitieke bestel. De reacties vanuit het parlement en de pers zijn aanvankelijk erg lauw, de partij krijgt nauwelijks aandacht. Ze worden weggezet als oude rotten die strijden voor het behoud van hun zetel die zij hebben verloren aan Nieuw Links. De PvdA moest niets hebben van de 'koppige' afsplitsing. De komst van Drees jr. als lijsttrekker gaf de partij echter een vliegende start, de aandacht voor de partij nam, met name in de rechtse pers, een hoge vlucht. DS'70 werd door de PvdA en VVD weggezet als een partij 'die niets nieuws bracht qua ideeën'. Als oppositiepartij tijdens het kabinet-Den Uyl raakte de partij volgens Schikhof 'geïsoleerd', mede door haar imago als 'het beste jongetje van de klas, waar niemand mee wil spelen'.²²

DS'70 komt verder ter sprake als onderdeel van bredere studies naar bijvoorbeeld het kabinet-Biesheuvel of de formatie daarvan.²³ In het standaardwerk van het Nijmeegse Centrum voor Parlementaire Geschiedenis over de kabinetsformaties van 1959 tot en met 1973 gaat parlementair historicus Maas met name in op de positie van DS'70 tijdens de formatie van het kabinet-Biesheuvel. Hij constateert dat DS'70 in die formatie beschikte over 'een wippositie' en voor tegenwicht wilde zorgen bij het uitvoeren van 'het relatief 'dure' confessionele program'. Maas zet verder uiteen dat

²⁰ J. Pfaff, *Demokratisch-Socialisten 1970. Wortels en ontstaan, wording en ideeën* (Nijmegen 1989).

²¹ G. Voerman, 'Een geval van politieke schizofrenie. Het gespleten gedachtegoed van DS'70', in: *DNPP jaarboek* 1990 (Groningen 1990), 92-114.

²² M. Schikhof, 'Opkomst, ontvangst en 'uitburgering' van een nieuwe partij en een nieuwe politicus. DS'70 en Wim Drees jr.', in: *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002 Nieuwkomers in de Politiek* (Den Haag 2002), 29-38.

²³ Zie bijvoorbeeld: P.F. Maas, *Kabinetsformaties 1959-1973* (Den Haag 1982); W. Scholten, *Mooie Barend. Biografie van B.W. Biesheuvel 1920-2001* (Amsterdam 2012).

DS'70 op meerdere momenten in de formatie trachtte invloed uit te oefenen op de koers van de formatie.²⁴

In zijn biografie van Barend Biesheuvel gaat politicoloog Scholten met name in op de onderlinge verhouding tussen de ARP-leider Biesheuvel en de voor zijn welslagen van het kabinet-Biesheuvel 'onontkoombaar beschouwde' partij DS'70. Met name de groeiende weerzin van Biesheuvel ten opzichte van Drees jr. komt uitgebreid naar voren. Niettemin komt DS'70 ook met enige regelmaat aan de orde wanneer het gaat over het te voeren beleid van het kabinet-Biesheuvel. Met name de bezuinigingsdrang van Drees en consorten speelt daarbij een belangrijke rol. Volgens de parlementaire pers was de invloed van DS'70 op het beleid zelfs zodanig dat het kabinet ook wel 'het kabinet-Dreesheuvel' werd genoemd.²⁵

In de partijpolitieke historische werken van de confessionele partners van DS'70 in het kabinet-Biesheuvel komt DS'70 eveneens aan de orde. KVP-historicus Bornewasser schildert DS'70 in zijn geschiedenis van de KVP af als 'de grote overwinnaar' van de verkiezingen van 1971. Hij constateert dat ze van bijna elke grote partij een deel van de aanhang hebben aangetrokken. Hij merkt op dat de bezuinigingsplannen van de partij van Drees jr. bij veel kiezers de doorslag gaf, waarbij in het bijzonder het relatief grote aandeel jonge kiezers dat op DS'70 stemde opviel. Juist deze bezuinigingsplannen waren voor zowel de *progressieve drie* als de confessionelen een struikelblok. Met DS'70 was er volgens Bornewasser een 'nieuwe partij van het onbehagen' ontstaan.²⁶ Harinck e.a. stellen in hun partijgeschiedenis over de Antirevolutionaire Partij dat het kabinet-Biesheuvel onder meer door samenwerking met DS'70 te zoeken last kreeg van een rechts imago. De 'onervarenheid en onberekenbaarheid' van die partij speelden het kabinet, in samenhang met de noodzaak tot bezuinigingen, parten.²⁷

Tevens komt DS'70 naar voren in politiekhistorische werken over de PvdA en het socialisme.²⁸ In zijn *Geschiedenis van het socialisme in Nederland* gaat historicus De Vos met name in op het beeld dat is ontstaan dat DS'70 is aan te merken als een bezuinigingspartij. Hij stelt dat DS'70 weliswaar wilde bezuinigen, maar met beleid en een bepaald doel voor ogen. Dat zij het predicaat 'bezuinigingspartij' kreeg opgeplakt had met name te maken met het feit dat zij geen steun kreeg voor de door haar geopperde maatregelen. Daardoor 'moest zij wel de indruk wekken dat het

²⁴ P.F. Maas, *Kabinetsformaties 1959-1973* (Den Haag 1982), 256-318.

²⁵ W. Scholten, *Mooie Barend. Biografie van B.W. Biesheuvel 1920-2001* (Amsterdam 2012), 403-444.

²⁶ J.A. Bornewasser, *Katholieke Volkspartij 1945-1980. Heroriëntatie en integratie (1963-1980)* (Nijmegen 2000), 425-439.

²⁷ G. Harinck, R. Kuiper en P. Bak, *De Antirevolutionaire Partij 1829-1980* (Hilversum 2001), 276-280.

²⁸ Van de PvdA als partij bestaat geen fatsoenlijke monografie, wel bestaan er meerdere boeken die handelen over periodes in de partijgeschiedenis, waarbij het kabinet-Den Uyl met name veel beschreven is. Over de sociaal-democratie als stroming is beduidend meer literatuur verschenen, zie: G. Voerman, 'De stand van de geschiedschrijving van de Nederlandse politieke partijen', in: *BMGN 120* (2005) afl. 2, 233-242.

allerbelangrijkste punt van haar program de bezuiniging was'.²⁹ Van Praag gaat in de bundel *Zeventig jaar PvdA* kort in op (de invloed van) DS'70. Hij maakt melding van het ongenoegen van de oudere generaties binnen de PvdA, die met name de door Nieuw Links ingezette koers hekelden. Het was met name deze oudere generatie die de overstap maakte naar DS'70. Het succes van DS'70 in de verkiezingen van 1971 had de PvdA echter 'niet geschaad'. De PvdA boekte een winst van twee zetels, hetgeen een teken was dat het door PvdA, D66 en PPR gevormde schaduwkabinet zijn vruchten had afgeworpen.³⁰

Het voorgaande illustreert dat de partij van Willem Drees jr. de aandacht heeft gekregen in de historische literatuur, onder meer in de vorm van een dissertatie over de partij en als onderwerp voor artikelen in vakbladen. Een afdoende bespreking en samenhangend historisch betoog over de positie van DS'70 in een sterk door links gedomineerd discours ontbreekt echter. De interne partijdiscussie over de te volgen koers en de inhoud van het beginselprogramma is onder meer door Voerman en Vingerling en Schouten helder besproken. Schikhof gaat in op de reacties van de verschillende bestaande partijen in het politieke bestel en de traditionele media. De rol van DS'70 in het kabinet-Biesheuvel wordt ook regelmatig besproken in verschillende, met name partijpolitieke, historische werken. In de literatuur over DS'70 wordt echter nauwelijks aandacht besteed aan de wijze waarop DS'70 probeerde zijn eigen plek in het politieke bestel te verwerven en te behouden. In deze studie wil ik door middel van een empirisch onderzoek deze zoektocht van DS'70 naar een eigen plek in het politieke en parlementaire bestel in kaart brengen. Daarbij wil ik voorzien in de lacune die de historische literatuur heeft gelaten met betrekking tot het in kaart brengen van de positiebepaling van DS'70. Hoe positioneerde het sociaal-democratische DS'70 zich in kabinet en Tweede Kamer tussen 1970 en 1977, onder druk van een door links gedomineerd en sterk gepolariseerd discours? Daarvoor is het nodig te bezien hoe DS'70 zichzelf zag en welk beeld van haar door de buitenwacht werd geschapen. Met andere woorden: hoe ontwikkelden het zelfbeeld en het imago van DS'70 in kabinet en Tweede Kamer zich, onder druk van het links en gepolariseerde discours? Daarbij is onder meer een interessant aspect hoe DS'70 zich verhiel ten opzichte van de andere partijen in het politieke bestel. In het bijzonder ten opzichte van de PvdA als moederpartij, maar ook ten opzichte van de VVD die eveneens bekend stond als voorstander van meer bezuinigingen. Andersom is het eveneens de moeite waard om te onderzoeken hoe er door de andere partijen uit het politieke bestel werd gereageerd op de politieke nieuwkomer.

²⁹ H. de Vos, *Geschiedenis van het socialisme in Nederland in het kader van zijn tijd, deel 2* (Baarn 1976), 226-234.

³⁰ F. Becker en G. Voerman, *Zeventig jaar Partij van de Arbeid* (Amsterdam 2016), 104-110.

Methodiek en begripsbepaling

Aan de hand van deze vragen zal in de navolgende hoofdstukken een analyse worden gegeven van de wijze waarop DS'70 een eigen positie probeerde te verwerven binnen het politieke bestel. Hierbij zal tevens naar voren komen hoe zelfbeeld en imago, en meer overkoepelend de beeldvorming, een belangrijke rol speelden bij de zoektocht naar de positie van de partij in het politieke landschap. Om tot een beantwoording te kunnen komen van bovengenoemde vragen is het allereerst van belang om duidelijk te definiëren wat er in het algemeen wordt verstaan onder de begrippen imago, zelfbeeld en beeldvorming.

Voor de begrippen 'imago' en 'zelfbeeld' en het meer overkoepelende begrip 'beeldvorming' zijn moeilijk eenduidige en voor elke situatie toepasbare definities te geven. Over de uitleg en definitie van de begrippen beeld of beeldvorming bestaat discussie. Er is een uitgebreid overzicht van de filosofische en psychologische discussie over het Engelse, verwante, begrip *image* of *imagination*.³¹ Bij een *image* gaat het in ieder geval om een beeld dat wordt toegeschreven aan iets of iemand. Het bestaat vaak uit beelden, die niet per se bestaan hoeven te hebben, noch bestaan uit herinneringen of waarnemingen.³² De Engelse filosoof Lilleker geeft in zijn overzichtswerk van begrippen in de politieke communicatie kort weer wat hij verstaat onder *image*. Het gaat om een constructie die enkel bestaat in het hoofd of de geest. Dit construct van, bijvoorbeeld, een organisatie zoals een politieke partij is een samenhangend geheel van beelden. De 'constructed image' wordt gevormd door hoe de media de organisatie portretteert, het gedrag van de organisatie zelf en de stijlen van communicatie die zij bezigt.³³ In de jaren negentig heeft de Nederlandse jurist Witteveen als politicus-beschouwer een boek geschreven over hoe het er aan toe gaat in het 'theater' van de politiek. Hij stelt dat in de politiek een imago 'voorwerp van politieke strijd [is], misschien wel het primaire voorbeeld van politieke strijd binnen een openbaar debat'. Hij maakt daarmee duidelijk dat een imago geen vaststaand gegeven is, maar constant onderdeel en inzet is van politieke strijd.³⁴ In deze studie geldt als definitie voor imago: de eigenschappen, beelden of typeringen die aan de politieke partij DS'70 of een van zijn leden worden toegeschreven door anderen dan de partij of haar leden zelf.

Bij het begrip zelfbeeld gaat het met name om hoe de partij zichzelf ziet en hoe zij wil dat zij wordt gezien, met andere woorden: wat zij als partij wil uitdragen en waar zij voor staat. Daaronder kan ook vallen het zich actief bemoeien met het bijsturen van haar imago, teneinde dat positief te beïnvloeden. De Nederlandse historicus Remieg Aerts laat in zijn studie over het aanzien van de

³¹ *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 'Imagination' <<https://plato.stanford.edu/entries/imagination/>> [laatst geraadpleegd op: 22-12-2016].

³² Ibidem.

³³ D.G. Lilleker, *Key Concepts in Political Communication* (London 2016), 95-97.

³⁴ W. Witteveen, *Het theater van de politiek* (Amsterdam 1992), 92.

politiek zien dat al sinds de tijd van Machiavelli het imago en zelfbeeld actief worden beïnvloed, zij is onderhevig aan politieke strijd.³⁵ Het imago van een politieke partij en haar zelfbeeld vormen tezamen een algeheel, mogelijk op sommige punten contrasterend beeld. Het zelfbeeld en het imago van DS'70 afzonderlijk en in samenhang kan worden samengevat als de beeldvorming van de partij.

Beeldvorming in de Nederlandse politiek wordt voor een belangrijk deel gevormd en gecreëerd aan de hand van scheidslijnen op basis van een links-rechts verdeling. In het onderzoek naar het zoeken van de eigen plek van DS'70 in het politieke bestel zullen onvermijdelijk typeringen naar voren komen die te maken hebben met de links-rechts verdeling in de politiek. Wat onder links of rechts valt is niet in steen gebeiteld en is onder meer door verloop van tijd aan verandering onderhevig. Een van de eersten die deze begrippen uitwerkte en trachtte te definiëren was de Nederlandse politicoloog en geschiedkundige Lipschits. In 1969 publiceerde hij zijn werk over links en rechts in de politiek. Hij gaf in dat werk een overzicht van de meest voorkomende links en rechts-tegenstellingen. Volgens Lipschits waren de belangrijkste tegenstellingen de navolgende:

1. Rechts als confessioneel, links als anti-confessioneel;
2. Rechts als conservatief, links als progressief;
3. Rechts als afwijzer van overheidsbemoeienis op economisch en sociaal terrein, links die daar niet afwijzend tegenover staat;
4. Rechts als identificatie met een dictatuur, links met democratie.³⁶

Lipschits geeft hier echter niet meer dan een indicatie van de betekenissen, niet altijd is duidelijk wanneer welke indeling bedoeld wordt in een typering. Historici Te Velde en Turpijn hebben in een artikel een overzicht van de historische ontwikkeling van de betekenis van de begrippen links en rechts gegeven. Vanaf de 18^e eeuw golden links en rechts als aanduiding van topografische aard voor aanhangers respectievelijk tegenstanders van de vorst. Tijdens de Franse Revolutie gold het als onderscheid tussen radicale revolutionairen en conservatieven. In Nederland groeide de links-rechts tegenstelling langzamerhand uit naar een onderscheid tussen links als liberaal – later kwamen daar de sociaal-democraten bij – en rechts als confessioneel. In de eenentwintigste eeuw hebben de begrippen links en rechts volgens Ter Velde en Turpijn echter 'hun vanzelfsprekendheid verloren'.³⁷ Ter Velde en Turpijn spreken met betrekking tot de begrippen links en rechts van zogenoemde 'essentially contested concepts'; de begrippen zijn continu onderwerp van strijd en debat.³⁸ Niettemin geldt dat de bovengenoemde categorisering bruikbaar is om typeringen te duiden en nader uit te werken. Het ligt voor de hand dat in deze scriptie bij typeringen met name de tweede en

³⁵ R. Aerts, *Het aanzien van de politiek: Geschiedenis van een functionele fictie* (Amsterdam 2009), 33-46.

³⁶ I. Lipschits, *Links en rechts in de politiek* (Meppel 1969), 11-21.

³⁷ J. Turpijn en H. te Velde, 'Het politieke onderscheid tussen links en rechts', in: *Werkgroep 19^e eeuw vol. 26 no. 2* (Nijmegen 2002), 114-121.

³⁸ Ibidem.

derde tegenstelling worden bedoeld, gelet ook op het tijdvak waarin linkse partijen voornamelijk werden geassocieerd met progressiviteit en (meer) overheidsbemoedening.³⁹

Om de zoektocht naar een eigen plek en positie van DS'70 in een sterk gepolariseerd bestel gedegen empirisch te onderbouwen is gekeken naar een aantal ijkpunten waarin deze positiebepaling duidelijk naar voren komt. Daarbij valt een onderscheid te maken in de periode van deelname aan het kabinet enerzijds en haar rol als oppositiepartij anderzijds. Daarbij zal met name de focus liggen op de vraag hoe er over en door DS'70 wordt gesproken in het publieke debat en in de media en hoe zij over zichzelf spreekt in het debat en in haar eigen partijpolitieke maandblad. Het gaat er dan onder meer om in welke termen of met welke bewoordingen er tegen of over DS'70 wordt gesproken. Hieruit vloeien bepaalde beelden voort die in samenhang gezien worden als de beeldvorming rondom DS'70.

Om de positionering en de beeldvorming van DS'70 in het kabinet-Biesheuvel I in kaart te brengen is gekozen voor een drietal verschillende ijkpunten, te weten het debat over de regeringsverklaring van het kabinet-Biesheuvel I, het wetsvoorstel tot verhoging van het collegegeld en het debat over de regeringsverklaring van het kabinet-Biesheuvel II dat tot stand komt door het uittreden van DS'70 uit het kabinet-Biesheuvel I. Voor de analyse van de positie en de beeldvorming van DS'70 als oppositiepartij is ervoor gekozen om te kijken naar twee ijkpunten tijdens de regeerperiode van het kabinet-Den Uyl. Het eerste ijkpunt betreft het debat over de regeringsverklaring van het kabinet-Den Uyl, het tweede ijkpunt betreft het debat over de breuk van de KVP en ARP met het kabinet-Den Uyl vanwege de grondpolitiek.

Om de positiebepaling van DS'70 in kaart te brengen zal allereerst gebruik worden gemaakt van de partijpolitieke spreekbuis van DS'70, het maandblad *Politiek Bulletin*. Daarbij zal gekeken worden naar de manier waarop en met welke bewoordingen zij zich positioneerde en typeerde in het algemeen en ten aanzien van individuele kwesties. Voor een nadere invulling van deze positionering zal tevens gebruik worden gemaakt van de *Handelingen* van de Tweede Kamer. Hieruit kan worden gededuceerd op welke wijze DS'70 zich in het openbare debat positioneerde en hoe zij zich opstelde ten opzichte van andere partijen en welke termen zij daarvoor gebruikte. Tevens zal worden gezien of haar positionering in de debatten in de *Handelingen* significant afwijkt van haar positiebepaling in het *Politiek Bulletin*. Daarnaast dienen de *Handelingen* als middel om te onderzoeken hoe de andere partijen zich tot DS'70 verhielden en welk beeld zij van DS'70 neerzetten. Het gaat er dan met name om in welke bewoordingen zij over DS'70 spraken en welke typeringen daarbij aan DS'70 werden toegedicht en op welke wijze maatregelen of visies van DS'70 werden geframed. Met name zal daarbij worden gelet op vijandbeelden, binaire opposities en aan de partij of haar leden gerichte

³⁹ Vgl. R.A. Roe, *Links en rechts in een empirisch perspectief* (Amsterdam 1975), 1-7.

(persoonlijke) aantijgingen of verwijten. Tevens worden voor de genoemde ijkpunten kranten als primaire bronnen geraadpleegd. Gekozen is om *De Volkskrant*, het *NRC Handelsblad* en *De Telegraaf* te raadplegen omdat zij een breed en gemêleerd publiek bereiken. De keuze voor de voornoemde drie kranten is tevens gestoeld op het verschil in politieke kleur van de kranten, voor zover expliciet aanwezig. Voor *De Volkskrant* geldt dat zij met name heeft te gelden als progressieve, linkse krant. Voor *De Telegraaf* geldt omgekeerd dat zij met name een conservatieve, rechtse signatuur heeft. Het *NRC Handelsblad* heeft een meer sociaal-liberale signatuur en richt zich met name op het politieke midden.⁴⁰ In de voornoemde kranten zal worden gelet op de manier waarop DS'70 in deze kranten wordt neergezet. Daarbij zal onder meer worden bezien hoe DS'70 werd getypeerd en of bepaalde beelden die voortvloeien uit de debatten kracht worden bijgezet of juist worden afgezwakt. Met gebruikmaking van de voorgaande analyses wordt vervolgens een antwoord gegeven op de vraag welke positie DS'70 innam in een sterk gepolariseerd en door links gedomineerd discours en hoe de beeldvorming zich ten aanzien van DS'70 heeft ontwikkeld.

⁴⁰ P. Bakker, O. Scholten en L. Meiboom, *Communicatiekaart van Nederland: overzicht van media en communicatie* (Amsterdam 2014) 18-20; F. van Vree, *De metamorfose van een dagblad. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant* (Amsterdam 1996); J. Hemels, *De emancipatie van een dagblad. De geschiedenis van de Volkskrant* (Baarn 1981).

Hoofdstuk 1: Regeringsverantwoordelijkheid

Aanloop naar de vorming van het kabinet-Biesheuvel-I

Willem Drees jr., zoon van de vermaarde Drees uit de jaren van de wederopbouw, opende het verkiezingscongres van DS'70 op 12 februari 1971 met de volgende woorden:

'Het is mij een vreugde en een eer om thans voor u het verkiezingsprogramma van DS'70 te mogen toelichten. Een vreugde omdat onze partij zich thans publiekelijk presenteert om voor het eerst deel te nemen aan landelijke verkiezingen en zo op basis van sociale bewogenheid en democratische gezindheid mee te werken aan een modern beleid ter wille van de toekomst van Nederland'.⁴¹

Met de trefwoorden 'sociale bewogenheid, democratische gezindheid' en 'modern beleid' vat Drees samen waar zijn partij voor stond. Hij wilde duidelijk maken dat zijn partij zich baseerde op de sociaal-democratische principes, evenals haar tegenstrever de Partij van de Arbeid. Het door haar uit te voeren beleid ging niet (alleen) uit van de waan van de dag, maar richtte zich (ook) op de toekomst van Nederland. Het verkiezingscongres vormde de opmaat voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1971. Die verkiezingen leidden tot een eclatante zege voor de sociaal-democratische nieuwkomer. Zij behaalde maar liefst 8 zetels, terwijl de coalitiepartijen uit het kabinet-De Jong, de KVP, ARP, CHU en de VVD allen een verlies moesten noteren. De coalitiepartijen haalden met 74 zetels gezamenlijk n t geen meerderheid. De 'progressieve drie', te weten de PvdA, D'66 en PPR, behaalden met hun vlak voor de verkiezingen gepresenteerde 'schaduwkabinet' een zetelaantal van 52. DS'70 verkreeg daarmee een 'sleutelpositie' voor de verwezenlijking van een vijf-partijenkabinet, de op dat moment enige mogelijkheid voor een meerderheidskabinet. De 'progressieve drie' hadden een kabinet met de confessionelen op voorhand immers al uitgesloten.⁴² De coalitiepartijen zagen DS'70 als enige mogelijke kandidaat voor een meerderheidskabinet. Dat leidde ertoe dat DS'70 een relatief sterke uitgangspositie had. Die positie verschafte haar de mogelijkheid om veel invloed uit te oefenen en te krijgen in het formatieproces.

DS'70 zou zich tijdens de daaropvolgende kabinetsformatie dan ook presenteren als een taaie onderhandelingspartner. Dat zij haar huid duur wilde verkopen, bleek uit de woorden van Frans Goedhart. Hij zag geen mogelijkheid dat zijn partij tot overeenstemming zou komen met de progressieve drie. Politieke zaken doen met de coalitiepartners van het kabinet-De Jong kon 'alleen

⁴¹ W. Drees, 'Taken van de sociaal-democratie in de jaren '70', *Politiek Bulletin* (Amsterdam februari 1971), 1.

⁴² P.F. Maas, *Kabinetsformaties 1959-1973* (Den Haag 1982), 258-261.

maar gebeuren indien zij op de aangegeven punten een geheel andere koers dan voorheen willen gaan varen'. Sterker nog, volgens hem was DS'70 'bepaald ongeschikt' om in een rol van lakei 'eerbiedig en gehoorzaam naast de regeringskoets [te lopen]'.⁴³ De als progressief bekendstaande KVP-er Piet Steenkamp werd aangezocht als informateur, teneinde de vijf partijen tot een vergelijk te laten komen, hetgeen tamelijk moeizaam verliep. Drees jr. liet zich daarbij niet onbetuigd en vocht voor verregaande bezuinigingen en een strenge loonpolitiek. Met name de houding en de ellenlange betogen van Drees wekten wrevel bij de overige partijleiders, in het bijzonder bij de gedoodverfde premier Barend Biesheuvel.⁴⁴ Dat uitgerekend Biesheuvel zich ergerde aan de betogen van Drees verbaasde niet, aangezien hij voorafgaand aan het formatieproces veel kritiek had geuit op DS'70. Hij meende dat DS'70 een 'eenzijdige kijk op de overheidsuitgaven' had. Biesheuvel vond die kijk 'verwerpelijk', in het bijzonder voor wat betreft de bezuiniging op de ontwikkelingshulp waar DS'70 voor stond. Hij verweet de partij op dat gebied niet-sociaal te zijn en noemde het politieke kortzichtigheid van Drees. Een eventueel 'verlies aan stemmen' nam hij daarvoor op de koop toe.⁴⁵

Desalniettemin kwam op 6 juli 1971 het eerste kabinet-Biesheuvel tot stand. Het kabinet bestond uit de KVP, ARP, CHU, VVD en DS'70. DS'70 kreeg twee ministersposten en twee staatssecretarisposten toebedeeld. Drees mocht zich opmaken voor het ambt van minister van Verkeer en Waterstaat, terwijl voor de jonkheer Mauk de Brauw een ministerie werd gecreëerd, namelijk het ministerie van Wetenschapsbeleid en Wetenschappelijk Onderwijs. Jan van Stuyvenberg werd staatssecretaris van Binnenlandse Zaken. De enige bewindsvrouw in het kabinet-Biesheuvel I werd Fia van Veenendaal-van Meggelen. Zij werd staatssecretaris op het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.

Concluderend presenteerde DS'70 zich zodoende voorafgaand aan de verkiezingen als een sociaal-democratische partij met een sterke toekomstvisie. Die blik op de toekomst uitte zich met name door een focus op de noodzaak tot ingrijpende bezuinigingen op de overheidsuitgaven en ingrijpen in de loonpolitiek. Zij kreeg al gauw het imago van een taaie onderhandelingspartner in de formatiebesprekingen, hetgeen voorafgaand al door Goedhart was aangekondigd. Het hameren op de benodigde bezuinigingen verdrong haar sociale karakter naar de achtergrond. Biesheuvel verweet de partij zelfs politieke kortzichtigheid en een gebrek aan sociale inborst door te wijzen op verwerpelijkheid van de door DS'70 gewenste bezuiniging op ontwikkelingssamenwerking. Dit was het tegenovergestelde van wat DS'70 wilde uitdragen.

⁴³ F.J. Goedhart, 'Wat doen wij na de Tweede Kamerverkiezingen?', *Politiek Bulletin* (Amsterdam april 1971), 2.

⁴⁴ W. Scholten, *Mooie Barend. Biografie van B.W. Biesheuvel 1920-2001* (Amsterdam 2012), 392-394.

⁴⁵ Ibidem, 379.

Tegenstrijdige welkomstwoorden

Op 3 augustus 1971 legde minister-president Barend Biesheuvel (ARP) ten overstaande van het parlement de regeringsverklaring af. De nadruk van de verklaring lag op de geplande ombuigingen en maatregelen op financieel-economische gebied, de overheidsuitgaven en de inflatie. Daarnaast zette hij uiteen welke voornemens de regering wilde uitvoeren voor de komende kabinetsperiode, waaronder het opschroeven van de woningbouw, de verhoging van het collegegeld en het op bepaalde punten doorvoeren van het zogenoemde profijtbeginsel.⁴⁶

Enige hoop op een warm welkom voor de nieuwkomer DS'70 was al gauw na aanvang van het debat over de regeringsverklaring vervlogen. Met name PvdA- en oppositieleider Den Uyl was bepaald niet terughoudend in zijn kritiek op het kabinet in het algemeen, en zijn afkeer van Drees jr., diens ideeën en zijn partij in het bijzonder. Hij nam het DS'70 kwalijk dat zij het mogelijk maakten dat het kabinet-De Jong voortgezet kon worden. De scherpe persoonlijke aanvallen op Drees jr. hadden met name tot doel om het erfgoed van Drees sr. - ondanks het feit dat Drees sr. vlak na de verkiezingen zijn lidmaatschap van de PvdA opzegde -⁴⁷ te beschermen en voor de PvdA te bewaren.⁴⁸

Den Uyl meende dat DS'70 het schoothondje van het kabinet was, het kabinet-Biesheuvel was in de ogen van Den Uyl de continuering van het door de kiezers veroordeelde kabinet-De Jong, 'aangelengd met de soberheidsfilosofie van DS'70'.⁴⁹ Hij ging nog verder door te stellen dat het kabinet 'een onjuiste, ongemotiveerde obsessie' had met betrekking tot de overheidsuitgaven. Hij meende dat Drees en zijn partij daar debet aan waren, die obsessie was volgens hem namelijk 'de werking van de Drees-bacil'.⁵⁰ Den Uyl probeerde hiermee DS'70 weg te zetten als een partij die alleen maar wilde bezuinigen en andere partijen daarmee infecteerde. Hij noemde de regeringsverklaring van het kabinet-Biesheuvel verder weinig vernieuwend, op de introductie van het profijtbeginsel na. Het stond hem behoorlijk tegen dat het profijtbeginsel 'tot algemeen beginsel [werd] verheven, sacraal zagezegd'. Hij noemde het nogal sarcastisch 'knap werk van Drees' dat hij met name de antirevolutionairen zover had gekregen. Het was overigens niet de enige maatregel die hij op het conto van Drees schreef, 'de bezeten ideeën van Drees jr.' hadden er zijns inziens ook toe geleid dat het kabinet voornemens was het collegegeld te verhogen. Hij noemde het een overbodig en slecht middel om eventuele scheve inkomstenverhoudingen recht te trekken.⁵¹ Uit het

⁴⁶ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1971-1972*, 138-147.

⁴⁷ H. Daalder en J. Gaemers, *Premier en elder statesman; de jaren 1948-1988* (Amsterdam 2014), 475-476.

⁴⁸ Vgl. Schikhof die hier ook gewag van maakt: M. Schikhof, 'Opkomst, ontvangst en 'uitburgering' van een nieuwe partij en een nieuwe politicus. DS'70 en Wim Drees jr.', in: *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002 Nieuwkomers in de Politiek* (Den Haag 2002), 35.

⁴⁹ *Ibidem*, 160.

⁵⁰ *Ibidem*, 157.

⁵¹ *Ibidem*, 158.

voorgaande blijkt wel dat Den Uyl op alle mogelijke wijzen Drees en zijn partij in een kwaad daglicht probeerde te stellen. Hij schreef bepaalde beleidsvoornemens expliciet toe aan Drees jr. en noemde ze verwerpelijk. Daarmee trachtte hij doelbewust een zeer negatief en eenzijdig imago van DS'70 te schetsen.⁵²

De secondanten van Den Uyl in de progressieve samenwerking waren evenwel gematigder in hun kritiek. Hun toon was minder vijandig van aard dan die van Den Uyl. De minder vijandige toon volgde uit het feit dat zowel Van Mierlo (D66) als Van Aarden (PPR) zich onthielden van persoonlijke aanvallen op de persoon Drees. Van Mierlo was niet direct afkerig van de aan Drees toegeschreven introductie van het profijtbeginsel, maar stelde dat wel afhankelijk van de vraag 'waar, en wanneer en in welke mate' de toepassing ervan geschiedde. Evenals Den Uyl voorzag hij echter wel een 'zwarte tijd' als het ging om de aangekondigde vernieuwingen op het gebied van het collegegeld in de onderwijssector en de omroepkwestie, 'gezien de opvattingen van DS'70 hierover en de overwegende invloed van deze partij op de geest van dit kabinet'.⁵³ Van Mierlo schoof het beleidsvoornemen van het verhogen van het collegegeld in de schoenen van Drees en probeerde daarmee DS'70 een in zijn ogen slechte maatregel aan hen toe te schrijven. Van Aarden (PPR) was met name verbaasd dat DS'70 'in een kabinet van verliezers [ging] zitten'. Hij meende dat het beter was geweest wanneer Drees als fractievoorzitter in de oppositie had plaatsgenomen. Vanuit die positie had hij meer invloed kunnen uitoefenen op het kabinet door 'met zijn inzichten en met zijn ervaringen' het beleid te toetsen.⁵⁴ Van de overige oppositiepartijen was het met name Wiebenga (PSP) die DS'70 een bepaald imago toeschreef en daarmee een stempel opplakte. Wiebenga dichtte de partij niet bepaald een links imago toe, ze stonden namelijk volgens hem geen radicale veranderingen van maatschappijstructuur voor. Sterker nog, zijn overtuiging was dat DS'70 een partij was die 'rechtser is dan de V.V.D.'.⁵⁵

Uit het voorgaande blijkt dat het overgrote deel van de oppositiepartijen niet bepaald stond te springen bij de komst van DS'70 en haar deelname in het kabinet-Biesheuvel. Zij zagen het kabinet-Biesheuvel als een voortzetting van het kabinet-De Jong, waarvan zij de jaren daarvoor al hun afkeuring lieten blijken. Zij namen het DS'70 kwalijk dat zij een voortzetting van dat kabinet

⁵² Vgl. de visie van Vingerling en Schouten die (een deel van) de felle kritiek van Den Uyl op de regeringsverklaring en op Drees persoonlijk constateren maar niet verder duiden; H. Vingerling en C.C. Schouten, *Democratisch Socialisten '70: nevenstroom in de sociaal-democratie?* (Naaldwijk 2003), 145. Deze strategie van Den Uyl lijkt overigens haaks te staan op de eerder aangenomen strategie van een 'voorzichtige en vrij zakelijke benadering' ten aanzien van DS'70, vgl. P. van Praag, *Strategie en Illusie; elf jaar intern debat in de PvdA (1966-1977)* (Amsterdam 1990), 92-93.

⁵³ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1971-1972*, 162-164.

⁵⁴ *Ibidem*, 194.

⁵⁵ *Ibidem*, 204

mogelijk maakten. Met name Den Uyl liet in niet mis te verstane woorden blijken dat hij zeer afkerig stond ten opzichte van de plannen en ideeën van Drees en zijn partij.

Hoe werd er door de fracties van de coalitiepartijen gereageerd op de komst van DS'70? De leiders van de twee grootste confessionele fracties, Veringa (KVP) en Aantjes (ARP) reageerden voorzichtig positief. Volgens Veringa zaten er 'dus toch socialisten in het kabinet' die wel wilden samenwerken met andere partijen en zich niet isoleerden, doelend op DS'70. Aantjes sprak zich in woorden van gelijke strekking uit. Hij constateerde met voldoening dat 'DS'70 [...] zich zou kunnen ontwikkelen tot een alternatieve, constructieve, echte socialistische partij' waar volgens hem nogal een behoefte aan bestond. Beide fractievoorzitters spraken zich niet volmondig positief uit over DS'70. Een mogelijke verklaring voor deze voorzichtige benadering kan liggen in het feit dat in zowel de KVP als de ARP zich een linkervleugel bevond die de voorkeur gaf aan regeren met de PvdA. Vermoedelijk wilden Veringa en Aantjes de PvdA niet te veel tegen het zere been schoppen om samenwerking met de socialistische partij in de toekomst niet te bemoeilijken. Wiegel bleef neutraal en sprak over 'een nieuweling [in de kuip] waarvan het vlees nog niet kon worden geproefd'.⁵⁶

Vanwege de sprekersvolgorde, waarin de grotere partijen eerder de mogelijkheid kregen om hun zegje te doen, kreeg de fractievoorzitter van DS'70, voormalig PvdA-prominent Jan Berger, pas laat in het debat de mogelijkheid om de doelen van DS'70 uiteen te zetten en zich te verdedigen tegen de verschillende verbale aanvallen. Hij begon zijn betoog met een reactie op PPR-woordvoerder Van Aarden waarom DS'70 'medeverantwoordelijkheid' verkoos boven het 'ongetwijfeld grote voordeel voor een kleine partij van de kritiek' in de oppositie. Hij zette uiteen dat DS'70 in plaats van het politiek sektarische gelijk koos voor het besturen van een land dat in een moeilijke economische situatie verkeerde. Ondanks de verscheidene aanvallen van de progressieven baarde hij enigszins opzien door als een van de weinigen het schaduwkabinet te betitelen als 'een politieke zet van enige klasse', een compliment aan Den Uyl c.s.. Hij betreurde het echter wel dat er 'enige relativiteitszin' ontbrak ten aanzien van de economische situatie en de maatregelen die het kabinet daaromtrent moest nemen. Hij benadrukte dat DS'70 stond voor een 'sociaal rechtvaardige verdeling, gelijke kansen voor alle sociale lagen'. Het was daarbij volgens Berger een voordeel dat DS'70 als nieuwe partij 'idealen en eigentijdse opvattingen' kon nastreven zonder daarbij te worden gehinderd door bepaalde dogma's. Hij leek daarmee te willen aangeven dat DS'70 zich opstelde als een sociale en pragmatische partij.⁵⁷ Daarmee positioneerde Berger DS'70 als een partij die vergelijkbaar was met D'66 en wees hij indirect naar de PvdA, waar Nieuw Links een grote invloed

⁵⁶ Ibidem, 167, 172, 186.

⁵⁷ Ibidem, 197-199.

had op de koers van de partij en waar dogma's in de weg stonden aan pragmatische politiek.⁵⁸ In de tweede termijn haastte hij zich nog zijn partijgenoot Drees te verdedigen. De suggestie die door onder meer Den Uyl gewekt werd dat 'elke toepassing van de profijtgedachte van de heer Drees afkomstig is' was volgens hem overdreven. Hij prees weliswaar de invloed die Drees had gehad op het regeerakkoord met zijn gedachtegoed, maar 'het is zelfs de heer Drees niet gegeven alles te verzinnen'. De aangekondigde maatregelen waren de vrucht van gezamenlijk overleg, ook voor wat betreft de collegegeldverhoging. Hij wuifde het idee weg dat alle 'gedachten op [dat] punt van de heer Drees komen'.⁵⁹

Hoe werd er in de media gesproken over de entree van DS'70 in het kabinet-Biesheuvel en de politieke arena? Jan Joost Lindner, politiek redacteur van *de Volkskrant* meende dat de reacties op de regeringsverklaring qua inhoud en kwaliteit sterk uiteenliepen. Hij besteedde veel aandacht aan de aanvallen van Den Uyl op DS'70. Den Uyl had volgens hem zijn aanklachten 'gelardeerd met plagerijen op de man af', doelend op de aanvallen op Drees en zijn plannen. Over het optreden van fractievoorzitter Berger noteerde hij droogjes dat gelet op zijn uitgesproken steun er 'op een "nacht-van-Berger" [...] niet gerekend [hoefde] te worden'.⁶⁰ Het *NRC Handelsblad* wijdde een uitgebreide en zelfstandige analyse aan de invloed van Drees jr. op het kabinet. Het was volgens het dagblad aan minister Drees te danken dat het kabinet zich van het vorige onderscheidde, 'wiens hand duidelijk te herkennen [was]', onder meer door het introduceren van het profijtbeginsel en van de overige 'dreesiaanse stokpaarden'.⁶¹ De krant nam het voor DS'70 op met betrekking tot de kritiek op de introductie van het profijtbeginsel. Den Uyl zou zijn toon moeten matigen, aangezien het wetenschappelijk bureau van de PvdA nog vrij recentelijk 'hetzelfde beginsel onder een andere naam [...] [aannam]'.⁶² De over het algemeen rechts angehauchte *De Telegraaf* nam het opvallend genoeg ook op voor DS'70 en noemde de wijze waarop Den Uyl nagenoeg elke vorm van bezuiniging bekritiseerde, zoals de verhoging van de collegegelden en het profijtbeginsel, 'nogal goedkoop'.⁶³ Fahrenfort ging daar in de zaterdageditie nog dieper op in en noemde het 'kunstmatige opwindings'. Hij beschimpde de wijze waarop Den Uyl de enthousiaste Drees – die de coalitiepartijen in tegenstelling tot Den Uyl wel uit de brand hielp – betichtte van kiezersbedrog. Den Uyl was in zijn ogen 'de laatste die over kiezersbedrog mag spreken'.⁶⁴

⁵⁸ Overigens lijkt de invulling van de opvatting van DS'70 als sociale en pragmatische partij nogal wat weg te hebben van de insteek van D'66 toentertijd. Van Mierlo zag DS'70 dan ook als een bedreiging voor zijn partij, vgl. P. van Praag, *Strategie en Illusie; elf jaar intern debat in de PvdA (1966-1977)* (Amsterdam 1990), 84.

⁵⁹ Ibidem, 250.

⁶⁰ Jan Joost Lindner, 'Luns barometer voor slaperigheid. Kamerleden in afmattingslag', *De Volkskrant* (05-08-1971), 7.

⁶¹ Redactie, 'Drees' hand', *NRC Handelsblad* (04-07-1971), 7.

⁶² Redactie, 'Nog geen visie', *NRC Handelsblad* (05-07-1971), 7.

⁶³ Redactie, 'Ongeloofwaardig', *De Telegraaf* (05-07-1971), 3.

⁶⁴ Jacques Fahrenfort, 'Den Uyl's kunstmatige opwindings over de tegenvallers', *De Telegraaf* (07-08-1971), 3.

In hoeverre is DS'70 erin geslaagd tijdens het debat over de regeringsverklaring zijn visie voor het voetlicht te brengen? In een radiotoespraak haalde W. Schuitemaker (DS'70) vlak voor de verkiezingen van februari flink uit naar de PvdA, hij stemde in met de woorden van professor Arnold Heertje dat de PvdA links-extremistisch was geworden. Hij preees tegelijkertijd DS'70 aan als een partij die 'onder leiding van dr. W. Drees jr. een betrouwbare, opbouwende [...] [en] vooruitstrevende politiek zal [volgen]'.⁶⁵ Dat was een behoorlijk andere toonzetting dan die van Berger in zijn rede in de Tweede Kamer.

In het augustus-nummer van het *Politiek Bulletin* van de partij werd uitgebreid stilgestaan bij de negatieve beeldvorming die zich ten aanzien van het kabinet en DS'70 had ontwikkeld. Het was 'grote nonsens' dat het kabinet voor rechts en behoudend werd uitgemaakt. Immers, het regeerakkoord bevatte juist 'diep ingrijpende overheidsmaatregelen' om te komen tot meer sociale rechtvaardigheid, een hoger vrij besteedbaar inkomen en betere spreiding van de welvaart. De auteur vermoedde dat het terugdringen van overbestedingen nu eenmaal als 'typisch rechts of conservatief' werd betiteld.⁶⁶ Van Stuijvenberg betreurde het dat de oppositie en de media DS'70 versimpelden tot het zijn van een 'versoberingspartij' en smalend spraken over "'zogenaamde" socialisten'. Hij legde uit dat in tegenstelling tot wat beweerd werd DS'70 de woningbouw wenste te bevorderen en dat haar socialisme zich onder meer uitte in 'een vanzelfsprekende gerichtheid op de problemen van de sociaal zwakkeren'. DS'70 wilde tenslotte, aldus Stuijvenberg, 'openingen maken naar andere groepen van ons volk, de aanzet maken voor een brede progressieve volkspartij en toch haar socialistische karakter bewaren'.⁶⁷

Uit de beginselverklaring van DS'70 met het daaraan gehechte verkiezingsprogramma van 1971 volgde dat zij de volkshuisvesting 'als belangrijkste probleem voor de komende jaren [zag]'. Verder repten zij in dat program met geen woord over de wens tot het verhogen van het collegegeld. Niettemin zorgde de oppositie ervoor dat DS'70 werd gezien als de initiator van de collegegeldverhoging en nam de media dit alras over. Dat zij zich breed inzette voor de woningbouw raakte ondergesneeuwd. Behalve de verdediging van Drees bleef Berger toch enigszins in gebreke om de aanvallen van Den Uyl c.s. te pareren en de speerpunten van DS'70 over te brengen.⁶⁸ Uit het debat blijft vooral het beeld hangen van DS'70 als *one-issue* partij, een partij die alleen maar wilde bezuinigen. Hiermee is het eerste zaadje geplant voor het imago van DS'70 als bezuinigingspartij.

⁶⁵ W. Schuitemaker, *Politiek Bulletin* (Amsterdam februari 1971), nr. 3, 15.

⁶⁶ Redactie, *Politiek Bulletin* (Amsterdam augustus 1971), nr. 6, 2-3.

⁶⁷ A. van Stuijvenberg, 'De S van DS'70. Zogenaamde "socialisten"', *Politiek Bulletin* (Amsterdam augustus 1971), nr. 6, 4-5.

⁶⁸ Vgl. *Beginselverklaring van de politieke partij Democratisch Socialisten '70* (Amsterdam 1970), 1-5.

Het vuur aan de schenen

Op 27 en 28 juni 1972 werd er in de Tweede Kamer gedebatteerd over de door het kabinet-Biesheuvel I voorgestelde verhoging van het collegegeld voor het wetenschappelijk onderwijs. Het wetsvoorstel zal uiteindelijk een van de belangrijke wapenfeiten van het kabinet-Biesheuvel I blijken te zijn. Tegelijkertijd vormde het wetsvoorstel een belangrijke doorvoering van het met name door DS'70 voorgestane profijtbeginsel, het beginsel dat door de progressieve drie juist fel van de hand werd gewezen. Het debat over de collegegeldverhoging vormt daarmee een belangrijke graadmeter voor de verhouding tussen de coalitie- en oppositiepartijen en de positie van DS'70 in het bijzonder.⁶⁹ In het verkiezingsprogramma van DS'70 voor de verkiezingen van 1971 stond, zoals gezegd, geen aanwijzing voor een wens tot verhoging van het collegegeld voor het wetenschappelijk onderwijs. Niettemin volgde uit het regeerakkoord van het kabinet-Biesheuvel de wens om het collegegeld te verhogen. Minister De Brauw van DS'70, belast met de portefeuille Wetenschapsbeleid en Wetenschappelijk Onderwijs, kreeg de 'eer' deze wens tot uitdrukking te brengen in de vorm van een wetsvoorstel.

DS'70 wilde opkomen voor de sociaal zwakkeren in de samenleving. Dat bevestigde Schuitemaker al in zijn bijdrage in het *Politiek Bulletin*.⁷⁰ De Brauw greep het voornemen tot verhoging van het collegegeld aan om de sociale inborst van DS'70 andermaal te benadrukken. Op een bijeenkomst in Den Haag stelde hij ten overstaan van zijn partijgenoten de vraag 'of het nu wel zo redelijk [was], dat de gemeenschap de totale kosten [droeg]' van het wetenschappelijk onderwijs, gelet op het feit dat slechts een gedeelte van de gemeenschap er daadwerkelijk de vruchten van plukte.⁷¹ Daarmee gaf De Brauw een duidelijke indicatie dat voor hem een eerlijkere verdeling van de kosten voorop stond. Het was tevens een uitgesproken voorbeeld van het (mede) door DS'70 aangehangen profijtbeginsel: de student die het onderwijs genoot diende daar ook financieel aan bij te dragen. Het verhogen van het collegegeld moest volgens hem wel 'geleidelijk [...] geschieden, omdat een te abrupte structuurwijziging de financieel kwetsbare groepen zou treffen, wat vanzelfsprekend niet de bedoeling [was]'.⁷² De Brauw bracht hiermee tot uitdrukking dat de toegang tot het wetenschappelijk onderwijs voor met name de financieel kwetsbare groepen door de

⁶⁹ Over de positionering van De Brauw en de motieven achter het wetsvoorstel gaat Scholten in zijn biografie van Barend Biesheuvel niet in, vgl. W. Scholten, *Mooie Barend. Biografie van B.W. Biesheuvel 1920-2001* (Amsterdam 2012), 478-479, hij beperkt zich enkel tot het bespreken van de crisisdreiging door een mogelijke afwijzing van het voorstel in de Eerste Kamer; Vingerling en Schouten gaan nauwelijks in op positie van DS'70 ten aanzien van de collegegeldverhoging, zij stippen enkel kort het betoog van Verwoert in de eerste termijn aan, vgl. H. Vingerling en C.C. Schouten, *Democratisch Socialisten '70: nevenstroom in de sociaal-democratie?* (Naaldwijk 2003), 345-348.

⁷⁰ Zie voetnoot 65.

⁷¹ Redactie, 'Het beleid van minister De Brauw', *Politiek Bulletin* (Amsterdam mei 1972), nr. 14, 2.

⁷² Ibidem.

maatregel niet moest worden bemoeilijkt. Hij wilde opkomen voor de lage- en middenklasse en ervoor zorgen dat die groepen er niet op achtergingen.

Verwoert (DS'70) kreeg bij aanvang van het debat op 27 juni als eerste het woord. Hij greep de mogelijkheid om zich pal achter de minister en zijn beleid te scharen met beide handen aan. Hij juichte de maatregel toe en zette de beweegredenen zoals deze door De Brauw in het *Politiek Bulletin* waren gegeven kracht bij. Het betoog van Verwoert sloot namelijk naadloos aan bij de beweegredenen van de Brauw zoals die deze in het *Politiek Bulletin* uiteen had gezet.⁷³ Verwoert liet weten 'bijzonder gelukkig' te zijn met de structurele maatregelen die de minister wilde nemen op het gebied van het hoger onderwijs. Het ontzien van de lage- en middeninkomens en een rechtvaardiger verdeling van de kosten stond ook voor hem voorop. Dat bleek onder meer uit de woorden dat hij vond dat het belangrijkste punt van zorg was dat de 'financieel-sociaal zwakken' niet in de verdrukking zouden komen, aldus Verwoert. Volgens hem was dat met dit wetsontwerp niet het geval. Hij liep alvast vooruit op de te verwachten kritiek van met name de progressieve partijen in de oppositie. Het stempel dat zijn partij opgedrukt kreeg dat zij enkel staat voor 'koele, kille en zakelijke benaderingen' was volgens hem ten onrechte. Het wetsontwerp nam juist 'een stuk sociale onrechtvaardigheid weg' door te voorzien in een rechtvaardiger verdeling van lasten in de Nederlandse samenleving. Dat hij het profijtbeginsel dat ten grondslag lag aan het voorstel onderschreef, bleek wel uit de veeg uit de pan die hij gaf aan de progressieve drie. Hij stelde dat er tegenstanders waren die net deden 'alsof de onderwijsvoorzieningen cultuurgoederen pur sang zijn, waarvan de gebruiker geen persoonlijk voordeel heeft'. Feit was volgens hem dat de afgestudeerden een enorm profijt hebben van hun genoten studie.⁷⁴ Verwoert distantieerde zich daarmee van het gedachtegoed van de progressieve drie en gaf zijn volledige steun aan De Brauw.

Van het idee dat het wetsvoorstel ertoe diende de lage- en middenklasse te ontzien en te zorgen voor een eerlijkere verdeling van de kosten van het onderwijs lieten de progressieve drie in de oppositie geen spaan heel. De PvdA deed er alles aan om het beeld te schetsen van de maatregel als een roekeloze bezuinigingsmaatregel die de toegang tot het wetenschappelijk onderwijs voor lagere inkomensgroepen juist bemoeilijkte. De PvdA, bij monde van onderwijswoordvoerder Masman, vroeg zich namelijk stellig af of De Brauw 'van de maatschappelijke werkelijkheid afgedwaald' was door niet in te zien dat het verhoogde collegegeld kon leiden tot een 'sociaal-psychologische barrière' voor de lagere en middengroepen die een hoge studieschuld in het vooruitzicht gesteld kregen.⁷⁵ Masman liet heel duidelijk blijken dat hij de ware intenties van De Brauw dacht te kennen, volgens hem had 'De Minister [...] kort en goed moeten zeggen: ik heb geld

⁷³ Vgl. voetnoot 71 en 72.

⁷⁴ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1971-1972, 3755-3758.*

⁷⁵ *Ibidem, 3775.*

nodig en dus moeten de collegegelden omhoog'.⁷⁶ Met het voorgaande zette de hervormde doorbraaksocialist Masman duidelijk in op het wegzetten van de maatregelen als ordinaire bezuinigingsmaatregelen.

Wilbers, onderwijswoordvoerder namens D66, liet in één zin klip en klaar weten dat hij net zo afwijzend tegenover het voorstel stond: 'het is een slecht voorstel in een miserabele verpakking, zowel een Regering als een parlement onwaardig'.⁷⁷ Daarmee zette hij de toon voor zijn verdere relaas waarin hij onomwonden duidelijk maakte niks op te hebben met de verhoging van het collegegeld. Zijn collega binnen de progressieve samenwerking Van Aarden (PPR) kwam tot eenzelfde conclusie, maar op geheel andere gronden. Van Aarden onderschreef in het debat de noodzaak voor bezuinigingen en een kritische blik op de overheidsuitgaven. Van Aarden meende echter niet dat die gezocht moesten worden bij de verhoging van het collegegeld. Van Aarden meende dat De Brauw met oneigenlijke intenties het collegegeld wilde verhogen. Hij wond er geen doekjes om en betichtte De Brauw van handelen puur uit bezuinigingsoogpunt en verweet de minister oneigenlijk gebruik te maken van het profijtbeginsel:

'Het primaat van de rijksbegroting is beslissend geweest voor de verhoging van het collegegeld, niet een rechtvaardiger verdeling van de onderwijslasten of een sociaal rechtvaardiger inkomensverdeling. [...] het profijtbeginsel [hierop] toepassen getuigt van een eenzijdige economische benadering van onderwijs, vorming en ontwikkeling. Het is een terrein, dat geen eenzijdige economische benadering duldt'.⁷⁸

Met de voorgaande woorden vatte Van Aarden samen hoe de progressieve drie eigenlijk dachten over het wetsvoorstel. Een ordinaire bezuinigingsmaatregel, wars van enig sociaal rechtvaardig element. De toon was gezet.

Van de overige, kleinere, oppositiepartijen stelden met name de Boerenpartij, het GPV en de RPF zich meer constructief op. Zij stonden niet negatief ten opzichte van de maatregel zelf en de gronden daarvoor. Het was met name de manier waarop het voorstel werd ingevoerd dat bij hen voor twijfels zorgde. Zo zag Boer Koekkoek (BP) ook in dat het De Brauw met name te doen was om het geld. Volgens hem was de toepassing van het profijtbeginsel op de studenten niet onbegrijpelijk, maar vooral onnodig. Immers, zo meende hij, als 'de Regering van stonde af aan het profijtbeginsel had toegepast op al haar doen en laten', was deze maatregel overbodig geweest.⁷⁹ Daarmee bracht

⁷⁶ Ibidem, 3779.

⁷⁷ Ibidem, 3768.

⁷⁸ Ibidem, 3789-3790.

⁷⁹ Ibidem, 3793.

hij tot uitdrukking dat hij de regering inconsequentie verweet, met name gelet op de hoeveelheid ministers die in het kabinet waren aangesteld. Van de kant van de klein-christelijke partijen kon de collegegeldverhoging op begrip rekenen. Van Rossum (SGP) noemde de verhoging 'een goede zaak', maar meende dat de maatregel te snel werd doorgevoerd. Verbrugh (GPV) was in wezen dezelfde mening toegedaan maar volgens hem miste het voorstel de nodige 'rechtvaardigheid' door een te snelle invoering; rechtvaardigheid waar De Brauw volgens hem wel naar streefde.⁸⁰

De confessionele drie in de coalitie steunden het wetsvoorstel van De Brauw en traden hem positief tegemoet. Wel eisten zij enkele correcties voor speciale groepen die onevenredig geraakt zouden worden door het voorstel. Leijenhorst (CHU) en Vermaat (ARP) voerden gezamenlijk het woord voor de drie fracties. Zij konden zich beiden verenigen met de wens van het kabinet om te komen tot een 'billijke verdeling van de lasten' van de onderwijskosten. Dat streven sloot geheel aan bij de intenties van De Brauw. Vermaat en Leijenhorst maakten zich echter wel zorgen over enkele speciale groepen die mogelijk geraakt zouden worden door de maatregelen. Zij meenden dat de minister aan 'de lagere middengroepen' weliswaar soelaas had geboden, maar enkele groepen, waaronder de werkstudenten en de deeltijdstudenten, verdienden nog extra aandacht. Indien hun zorgen ten aanzien van deze groepen zouden worden weggenomen door middel van 'sociale correcties' zouden hun fracties zich achter het wetsvoorstel scharen.⁸¹

De VVD-fractie ten slotte was nogal terughoudend in haar commentaar op de inhoud van het wetsvoorstel. Van Dijk (VVD) zag de maatregel als een logisch gevolg van het jarenlang achterwege blijven van indicering van de hoogte van het collegegeld. Bovendien stond de investeringsgedachte hem wel aan. Hij doelde daarmee op de toepassing van het profijtbeginsel. Hij deelde de zorgen van de heren Vermaat en Leijenhorst voor wat betreft de voornoemde speciale groepen en sloot zich aan bij hun roep om sociale correcties.⁸²

Door het spervuur aan inhoudelijke vragen over het wetsvoorstel van zowel de oppositie alsmede de coalitiepartijen kreeg De Brauw tijdens zijn gelegenheid om het wetsvoorstel te verdedigen en toe te lichten weinig mogelijkheden om de achterliggende drijfveren en grondslagen voor het voorstel voor het voetlicht te brengen. De positionering van DS'70 ten aanzien van het voorstel verdween daardoor naar de achtergrond. Nadat hij enkele inhoudelijke toezeggingen en concessies had gedaan ten aanzien van het wetsvoorstel haastte hij zich nog wel te zeggen dat de opstelling van de oppositie hem zeer verbaasde. De voorstellen om te komen tot 'buitengewone genereuze stelsels' waarin gratis onderwijs werd voorgestaan gingen geheel voorbij aan de vraag 'wie [dat] nu eigenlijk [betaalde]'. Hij herhaalde nog maar eens dat de 'collegegelden [...] een

⁸⁰ Ibidem, 3783-3788.

⁸¹ Ibidem, 3758-3766.

⁸² Ibidem, 3781-3783.

retributie [waren], die een sociaal rechtvaardige lastenverdeling [bewerkstelligen]'.⁸³ Hij noemde het door de progressieve drie voorgestane gratis onderwijs '[redeneren] vanuit [een] wensdroom'. Hij verweet hen daarmee realiteitszin, daarmee reagerend op het verwijt van Masman dat hijzelf was afgedwaald van de maatschappelijke wereld.⁸⁴

Het wetsvoorstel werd uiteindelijk aangenomen. De fracties van de KVP (met uitzondering van de leden Verdijk en Zelissen), ARP, CHU, VVD, GPV, DS'70 en de leden de Jong en Te Pas namens de NMP stemden voor. De tegenstemmen van de beide leden van het KVP stoelden op de gronden van het oneigenlijk gebruik van het profijtbeginsel en de volgens hen zuivere financieel-economische grondslag van het voorstel. Voor hen was De Brauw er onvoldoende in geslaagd om hen te overtuigen van de sociale grondslag van het voorstel.⁸⁵

De Volkskrant zat geheel op de lijn van de progressieve oppositie. In een redactioneel commentaar werd de verhoging van het collegegeld een 'ondoordachte stap' genoemd, er zat volgens de krant geen echt beleid achter en diende alleen maar om 'de gaten in de begroting te dichten'.⁸⁶ De concessies die De Brauw had gedaan waren volgens de krant enkel doekjes voor het bloeden. *NRC Handelsblad* gooide het over een andere boeg en vroeg zich openlijk af waarom er nauwelijks werd gesproken over het achterliggende principe dat ten grondslag lag aan de collegegeldverhoging, namelijk de 'zelffinanciering', het profijtbeginsel. Daarin stelde de krant dat zij daarover 'met minister De Brauw van mening [verschilden]'. De krant meende dat de kosten van het onderwijs niet voor een groot deel moest worden gedragen door diegenen die daar van profiteerden. De krant wees daarmee een belangrijk beginsel van DS'70 af. *NRC Handelsblad* schaarde zich daarmee impliciet aan de zijde van de progressieve drie, die al meermaals lieten doorschemeren geen heil te zien in de toepassing van het profijtbeginsel.⁸⁷

Was de boodschap die De Brauw aan zijn partijgenoten over het voorstel om het collegegeld te verhogen overbracht in het debat over het wetsvoorstel goed uit de verf gekomen? Verwoert wist namens DS'70 bij aanvang van het debat de beweegredenen van haar minister en de positie van DS'70 goed voor het voetlicht te brengen. Hij benadrukte de sociale rechtvaardigheid van het verdelen van de lasten van de onderwijskosten en het belang van het omzien naar de lage- en middeninkomens. Hij werd daarin bijgestaan door de fracties van de overige coalitiepartijen. Het lag voor de hand dat met name de progressieve drie deze beweegredenen, op z'n zachtst gezegd, in twijfel zouden trekken. Ook De Brauw liet in zijn verdediging meermaals de achterliggende redenen en de positie van DS'70 doorschemeren. Wellicht had hij in de verdediging van zijn wetsvoorstel

⁸³ Ibidem, 3797.

⁸⁴ Ibidem, 3798.

⁸⁵ Ibidem, 3840.

⁸⁶ Redactie, 'Onberaden', *De Volkskrant* (29-07-1972), 3.

⁸⁷ Redactie, 'Koerswijziging', *NRC Handelsblad* (26-07-1972), 7.

dieper in kunnen en misschien wel moeten gaan op de beweegredenen van het kabinet en van hem als vertegenwoordiger van DS'70 binnen het kabinet. Aan het eind van het debat en ook in de kranten beklifde daardoor toch enigszins het beeld van het verhogen van het collegegeld als ordinaire bezuinigingsmaatregel. Het debat over de voorgestelde collegegeldverhoging droeg, naast het debat over de regeringsverklaring van het kabinet-Biesheuvel I, wederom een steentje bij aan het imago dat DS'70 van de oppositie en in de kranten kreeg opgespeld als ordinaire bezuinigingspartij. Haar socialistische inborst werd steeds verder naar de achtergrond gedrukt.

Het wetsvoorstel zou uiteindelijk na een zeer moeizaam debat in de Eerste Kamer worden aangenomen. De Brauw moest daarvoor wel dreigen met een kabinetscrisis om de senatoren te overtuigen om voor het wetsvoorstel te stemmen. De verdeeldheid binnen coalitiefracties in de Eerste Kamer over het wetsvoorstel en het benodigde dreigement vormden een aanwijzing voor een op handen zijnde crisis in het kabinet. Een breuk zou al spoedig volgen.

Een pijnlijke breuk

Het kabinet-Biesheuvel I is geen lang leven beschoren. Het hosanna over de economische situatie in Nederland in de jaren zestig sloeg in de jaren zeventig al gauw om in zorgen over de overheidsfinanciën, de inflatie en de loon- en prijspolitiek. Tussen de confessionelen enerzijds en de liberalen en DS'70 anderzijds bestond binnen het kabinet-Biesheuvel I al gauw verschil in opvatting over de wijze waarop deze zorgen het beste konden worden geadresseerd. Met name DS'70 gold in het kabinet als pleitbezorger van een stevige maar verantwoorde ingreep in de overheidsfinanciën en wilde door middel van een loonmaatregel ingrijpen in de loon- en prijspolitiek. De confessionelen, met de linkse sociale minister van Sociale Zaken Boersma (ARP) voorop, wilden hier niet aan. Vrij kort na de behandeling van het wetsvoorstel over de collegegeldverhoging in Eerste en Tweede Kamer stapte DS'70 uit het kabinet-Biesheuvel I vanwege een verschil van inzicht met betrekking tot de begroting voor het jaar 1973.

Na een aantal dagen ampele discussie in de ministerraad over de begroting van het jaar 1973 deed Biesheuvel in de nacht van 16 op 17 juli een *take it or leave it* voorstel met betrekking tot de invulling van de begroting voor het jaar 1973. Drees gaf aan niet akkoord te kunnen gaan met de invulling van de begrotingen op zijn departement, zijn collega De Brauw sloot zich daarbij aan en vulde aan dat met name de loon- en prijspolitiek van het kabinet hen niet zinde. Het leidde tot het aftreden van de DS'70-ministers, waarmee de kabinetscrisis een feit was. Een op een later moment gedane lijmpoging door Ynso Scholten (CHU) sorteerde evenmin effect, waarna de overgebleven vier fracties besloten door te gaan als minderheidskabinet.⁸⁸

In het september-nummer van het *Politiek Bulletin* worden meerdere pagina's gewijd aan de aanloop en de reden voor de breuk van het kabinet-Biesheuvel. Het blad stond pal achter de beslissing van beide ministers en legde de schuld en verantwoordelijkheid mede neer bij Biesheuvel en de wijze waarop hij besloot de begroting voor het jaar 1973 te bespreken. Volgens het blad waren de redenen voor de breuk het 'meningsverschil over de te voeren inkomens- en prijspolitiek', onverantwoorde bezuinigingen op de departementen van beide ministers, de houding van de minister-president en de lijmpoging die al van te voren gedoemd was om te mislukken gelet op de instructie die adviseur Scholten meekreeg.⁸⁹

Op 17 en 18 augustus 1972 lichtte Biesheuvel de breuk toe en legde hij de regeringsverklaring voor het nieuwe kabinet af. In het daaropvolgende debat kwam de positie van DS'70 en haar rol in de crisis veelvuldig aan de orde. Het overgrote deel van de regeringsverklaring

⁸⁸ Voor een uitgebreide(re) beschrijving en reconstructie van de (aanloop naar) de breuk in het kabinet-Biesheuvel I, zie: W. Scholten, *Mooie Barend. Biografie van B.W. Biesheuvel 1920-2001* (Amsterdam 2012), 472-542; H. Vingerling en C.C. Schouten, *Democratisch Socialisten '70: nevenstroom in de sociaal-democratie?* (Naaldwijk 2003), 154-184.

⁸⁹ Redactie, 'De kabinetscrisis', *Politiek Bulletin* (Amsterdam september 1972), nr. 16, 1-4.

wijdde Biesheuvel aan de totstandkoming van de breuk en de rol van DS'70 daarin en het daaropvolgende gevormde kabinet-Biesheuvel II. Hij bleef pal achter zijn aanpak voor de bespreking van de begroting voor het jaar 1973 en de beslissing om door te gaan met een minderheidskabinet staan en schreef de oorzaak voor de breuk geheel toe aan DS'70. Aanvankelijk maakte Biesheuvel de beide afgetreden heren van DS'70 een compliment, hij zei het te betreuren dat 'het kabinet in de heren Drees en De Brauw twee bekwame ministers met een opmerkelijke visie [...] heeft verloren'. Zij hadden 'in relatief korte tijd veel positiefs tot stand [...] gebracht en op stapel gezet'. Hij haastte zich echter om erbij te zeggen dat hij de beslissing van de heren Drees en De Brauw, met gevoel voor *understatement*, 'onverstandig' vond en bleef vinden.⁹⁰ Hij schoof daarmee de verantwoordelijkheid voor de breuk geheel in de schoenen van de DS'70 bewindslieden. Naar zijn mening had Biesheuvel een redelijk voorstel gedaan, de in de ogen van de DS'70 ministers onacceptabele bezuinigingen vormden volgens Biesheuvel 'het breekpunt'.⁹¹ Daarbij deed hij het voorkomen alsof de aanpak van de loon- en prijspolitiek van het kabinet geen belangrijk onderdeel vormde voor DS'70 bij de afwijzing van de begroting van 1973. Het mislukken van de lijmpoging was volgens Biesheuvel eveneens te wijten aan de opstelling van DS'70, aan 'de omschrijving van het kader van werkzaamheden [voor de reconstructiepoging van Scholten, GP]' heeft het mislukken van de reconstructiepoging in ieder geval niet gelegen.⁹² Uit Biesheuvels relaas volgde duidelijk dat er voor hem maar één zondebok viel aan te wijzen voor de breuk.

De wijze waarop de progressieve partijen, in dit geval met name de PvdA en D'66, de breuk en de rol van DS'70 bespraken is opvallend te noemen. In tegenstelling tot de eerdere twee debatten, waar zij structureel DS'70 wegzetten als ordinaire bezuinigingspartij, namen zij het in dit geval juist op voor Drees en De Brauw. De breuk is volgens hen niet enkel te wijten aan DS'70 maar evengoed aan de wijze waarop Biesheuvel zich had opgesteld. Sterker nog, zij meenden dat de oorzaak van de breuk lag bij de fundamentele verschillen in de aanpak van de loon- en prijspolitiek en niet, zoals Biesheuvel stelde, bij het enkele feit dat DS'70 niet wilde bezuinigen. Daarmee was overigens niet gezegd dat de progressieve drie zich achter de voorgestelde aanpak van de loon- en prijspolitiek van DS'70 schaarden. Zij bleven die aanpak onverminderd afwijzen.

Den Uyl benadrukte dat het bij de breuk niet ging om de bezuinigingen waarover geen overeenstemming was bereikt, integendeel: 'hoe roerend gemeend de verhalen van de heren Drees en De Brauw over de afschuwelijke en onverantwoorde bezuinigingsbesluiten van het kabinet ook mogen zijn', het kabinet '[was] gestruikeld over het loon- en prijsbeleid'. Hij haalde vervolgens scherp uit naar de VVD, welke volgens Den Uyl onterecht het beeld wilde creëren dat er sprake was van

⁹⁰ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1971-1972*, 3960.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*, 3962.

‘onwil van Drees en De Brauw [...] om in eigen vlees te snijden’. Uit het rapport van de heer Scholten bleek later namelijk dat deze begrotingsproblemen helemaal niet onoverbrugbaar waren, als er overeenstemming zou zijn bereikt over het loon- en prijsbeleid, aldus Den Uyl.⁹³ Hij liet doorschemeren er begrip voor te hebben dat DS’70 ervoor koos om uit het kabinet te stappen omdat zij niet langer kon aanzien dat het kabinet geen consequente loon- en prijspolitiek voerde. Niettemin wees Den Uyl de door DS’70 voorgestane aanpak van de loon- en prijspolitiek in ferme bewoordingen af door te stellen dat ‘niets [...] dwazer [is] dan de illusie van DS’70 of de wensdroom van de V.V.D. dat een loonmaatregel als een dictaat zou kunnen worden opgelegd of uitgevoerd’.⁹⁴

Van Mierlo nam DS’70 nog duidelijker in bescherming dan zijn socialistische collega en brak voor hen een lans. Hij gaf aan dat de regeringspartners, ‘met de V.V.D. op kop’, alles in het werk hadden gesteld om DS’70 af te schilderen als ‘de kampioenen van de bezuinigingen [die] niet wilden bezuinigen’. Dat beeld was echter volgens Van Mierlo ‘de eerste in een serie van onwaarachtigheden, [...] want dat beeld is onjuist’.⁹⁵ Hij stelde dat DS’70, ongeacht of zij gelijk had of niet, ‘er recht op [had], dat [werd] erkend’ dat met het kabinet was gebroken vanwege het verschil in opvatting over de inflatiebestrijding.⁹⁶ Van Mierlo deelde de mening van DS’70 dat de inflatiebestrijding de hoogste prioriteit diende te genieten. De partij van Drees was dus niet ‘de eenzame kampioen van de inflatiebestrijding’, zij was volgens Van Mierlo echter wel ‘een kampioen op sokken’. De manier waarop DS’70 dat wilde bereiken stond Van Mierlo nog steeds niet aan. Volgens hem gaf DS’70 er blijk van ‘geen snars te begrijpen van de samenleving waarin zij [leefde]’ door enkel overleg met de sociale partners te willen plegen onder de dreiging van een loon- en prijsmaatregel.⁹⁷ Van Mierlo liet tot slot duidelijk blijken dat DS’70 niet de enige was die debet was aan de kabinetscrisis. De lijmpoging was volgens hem een ‘complete farce en volstrekt onoprecht’. Het was voorzienbaar dat DS’70 niet akkoord zou gaan met de poging van Scholten die in feite berustte op dezelfde grondslag als voorheen.⁹⁸

De voormalige regeringspartners van DS’70 bleven bij hun standpunt dat DS’70 de enige was die de kabinetscrisis had veroorzaakt en bestendig. Zij bleven hameren op het beeld dat de kampioenen van de bezuinigingen niet wilden bezuinigen en zetten daarmee doelbewust DS’70 neer als ongeloofwaardig. Zij legden de verantwoordelijkheid voor de crisis geheel bij DS’70 neer. Andriessen (KVP) liet onomwonden weten dat het voor hem ‘volstrekt onbegrijpelijk [bleef] dat de kampioenen van de bezuinigingen niet akkoord wilden gaan met het hun toegedachte deel van de

⁹³ Ibidem, 3964.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem, 3969.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ Ibidem, 3970.

⁹⁸ Ibidem, 3971.

begrotingsruimte voor 1973'. Drees en De Brauw hadden geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een voorbehoud te maken op de aanvaarding van die begrotingsruimte voor het geval zij het niet eens zouden zijn met de aanpak van de loon- en prijspolitiek. Dat ontnam volgens Andriessen de mogelijkheid om de loon- en prijspolitiek te gebruiken als 'alibi voor hun onvoldoende medewerking' aan het bezuinigingsbeleid.⁹⁹

Wiegel (VVD) meende eveneens dat 'de bezuinigingen het echte breekpunt vormden'. Hij noemde het uittreden van de DS'70-ministers 'niet alleen onbegrijpelijk' maar betreurde het verlies van de beide heren ook bijzonder. De VVD-fractie had volgens Wiegel immers 'op de meest voortreffelijke wijze' samengewerkt met DS'70. Wiegel meende, net als zijn confessionele collega, dat de verantwoordelijkheid voor de (gevolgen van de) breuk geheel voor rekening van DS'70 kwam. In de verschrikkelijk moeilijke politieke situatie van dat moment had DS'70 volgens Wiegel 'een geweldig grote verantwoordelijkheid op zich genomen' door uit het kabinet te stappen.¹⁰⁰

Aantjes (ARP) gooide het over een andere boeg en meende dat de DS'70 breuk te wijten was aan het feit dat zij geen 'eigen plaats [...] in het politieke krachtenveld' had kunnen vinden. Hij sloot zich bij Wiegel aan en noemde de beslissing van DS'70 zeer ernstig in een beslissend stadium het vertrouwen op te zeggen en daarmee 'een grote verantwoordelijkheid' op zich te nemen.¹⁰¹ Tot slot was ook Tilanus (CHU) van mening dat DS'70 de verantwoordelijkheid voor de breuk droeg. Hij meende eveneens dat de oorzaak en 'de aanleiding voor de breuk' gezocht moest worden in het zich niet kunnen verenigen van de DS'70 ministers met de 'voor hun departementen voorgestelde bezuinigingen'. Tilanus meende dat zij daardoor het 'het land in een uiterst moeilijke politieke situatie [hadden] gebracht'.¹⁰²

Van de kleine oppositiefracties waren wisselende geluiden te vernemen. De PSP, in de persoon van Wiebenga, schaarde zich achter Biesheuvel en de regeringsfracties. Hij noemde het een 'fraai stukje ironie' dat juist 'de grote profeten van de bezuiniging' nota bene Biesheuvel en de zijnen verweten onverantwoord te willen bezuinigen.¹⁰³ Bakker (CPN) sloot zich daarbij aan door te stellen dat 'in het conflict over de bezuinigingen [...] de heren Drees en De Brauw de afschrikwekkende en trieste symbolen zijn geworden van hun eigen politiek'.¹⁰⁴ De heren Abma (SGP) en Jongeling (GPV) waren het er over eens dat de oorzaak van de breuk lag bij het te lang uitblijven van progressie met

⁹⁹ Ibidem, 3974.

¹⁰⁰ Ibidem, 3986-3990.

¹⁰¹ Ibidem, 4001-4004.

¹⁰² Ibidem, 4005.

¹⁰³ Ibidem, 3976.

¹⁰⁴ Ibidem, 3979.

betrekking tot de inflatiepolitiek en hadden begrip voor het uittreden van DS'70 om die reden. 'De regering heeft te lang om de hete brij van het loon- en prijsbeleid heengedraaid', aldus Jongeling.¹⁰⁵

Berger (DS'70) bleef de keuze van zijn ministers omstandig verdedigen. Hij beschouwde de discussie vooral vanuit een zakelijk oogpunt. Met betrekking tot de reden van de breuk stak hij weliswaar gedeeltelijk de hand in eigen boezem, de verantwoordelijkheid en schuld schoof hij zoveel mogelijk op de voormalige regeringspartners af. Berger trapte af door aan te geven dat de 'heerlijke slagzin', te weten 'de bezuinigers bezuinigen niet' het aanvankelijk goed deed, maar wel een erg 'goedkope kreet' bleek. DS'70 wilde volgens Berger wel bezuinigen, zolang dat maar op een verstandige en verantwoorde wijze gebeurde. Hij noemde de manier waarop door Biesheuvel een *take it or leave it* voorstel werd voorgeschoteld schokkend en verbazingwekkend. Bovendien was de door de regeringspartners gewekte indruk dat DS'70 de lijmpoging 'geen ogenblik serieus [had] genomen' onjuist. Berger benadrukte dat voor DS'70 de loon- en prijspolitiek centraal stond. Dat DS'70 daarvoor de schuld van de breuk kreeg nam Berger voor lief, de verantwoordelijkheid lag 'naar [zijn] gevoel voornamelijk bij de confessionele partijen', welke volgens hem te lang hadden gewacht met de aanpak van de inflatiebestrijding.¹⁰⁶

De Telegraaf schaarde zich achter DS'70 en Bergers pleidooi en stelde vast dat niet alleen DS'70 verantwoordelijk was voor de breuk. Duynstee gaf aan dat zelfs een kind bij nader inzien kon begrijpen dat het verwijt dat de bezuinigers niet wilde bezuinigen 'aan geloofwaardigheid zou verliezen'. Hij noemde de beslissing van de DS'70-ministers 'respectabel', aangezien deze steunde op zakelijke overwegingen.¹⁰⁷ In een redactioneel commentaar in dezelfde krant werd erop gewezen dat de breuk slechts te wijten was aan een verschil van inzicht over de te hanteren tactiek ten aanzien van de inflatiebestrijding. DS'70 was volgens *De Telegraaf* niet de enige die daarvoor verantwoordelijkheid droeg, met de breuk hadden alle 'partijen [...] een zware verantwoordelijkheid op zich geladen'.¹⁰⁸ Jan Joost Lindner gaf in *De Volkskrant* aan dat DS'70 Wiegel dankbaar mocht zijn dat hij de aandacht had afgeleid van het imago van de bezuinigers bezuinigen niet. Hij stelde dat de lijmpoging het 'wonderlijk effect' had dat DS'70 werd 'witgewassen' van het negatieve imago van de bezuinigers bezuinigen niet. Lindner zat daarmee op dezelfde lijn als de lijn die Den Uyl en Van Mierlo in hun betoog hanteerden.¹⁰⁹ Het *NRC Handelsblad* vermoedde een mogelijk kwaad opzet van Biesheuvel om DS'70 eruit te werken. Westerwoudt had sterk de indruk dat het voorstel dat

¹⁰⁵ Ibidem, 3994.

¹⁰⁶ Ibidem, 3995-3998.

¹⁰⁷ F. Duynstee, 'De achtergrond van breuk met DS'70 (III)', *De Telegraaf* (10-08-1972), 7.

¹⁰⁸ Redactie, 'Verschil in tactiek', *De Telegraaf* (19-08-1972), 3.

¹⁰⁹ J.J. Lindner, 'Confessionele verdwijntruc redde Wiegel uit geknoei', *De Volkskrant* (10-08-1972), 7.

Biesheuvel deed 'wel moest leiden tot een breuk met DS'70', daarmee hintte hij op een mogelijk bewuste opzet, hetgeen Biesheuvel echter ontkende.¹¹⁰

Het beeld dat ontstaat over DS'70 naar aanleiding van het debat over de breuk is nogal wisselend te noemen. In het *Politiek Bulletin* werd uitgebreid ingegaan op de aanloop en de reden voor de breuk. In het debat probeerde Berger zo zakelijk mogelijk naar voren te brengen dat de onverantwoorde bezuinigingen mede oorzaak waren van de breuk, maar dat met name de inflatiepolitiek reden is geweest voor DS'70 om uit het kabinet te stappen. Hij meende dat DS'70 niet als enige schuldige en verantwoordelijke kan worden aangewezen voor de breuk. Hij werd daarin bijgestaan door Van Mierlo en Den Uyl, die stelden dat het beeld van de bezuinigers die niet bezuinigen nogal kort door de bocht was en verweten het kabinet te treuzelen ten aanzien van de inflatiepolitiek. De voormalige regeringspartners van DS'70 bleven echter hameren op het beeld van de bezuinigers die niet willen bezuinigen. Zij zetten DS'70 daarmee weg als een partij die wegloupt als het moeilijk wordt en ongeloofwaardig is in haar streven om te bezuinigen. Hiermee staken zij een dolk in de rug van hun voormalige partner. De kranten namen het weliswaar op voor DS'70 ten aanzien van de reden voor de breuk, het nogal technische verhaal over de bezuinigingen maakte het een moeilijk te doorgronden kwestie. De progressieve drie schetsten in de eerdere debatten over de regeringsverklaring en de collegegeldkwestie al het imago van DS'70 als een ordinaire bezuinigingspartij. De voormalige regeringspartners van DS'70 hebben in dit debat het laatste zetje richting de afgrond gegeven door niet alleen te blijven hameren op het imago van een bezuinigingspartij, maar daar aan toe te voegen dat het streven van DS'70 om te bezuinigen ongeloofwaardig was omdat zij niet akkoord wilden gaan met de voorgestelde bezuinigingen.

¹¹⁰ Th. W. Westerwoudt, 'In vierentwintig dagen van kabinet tot wiebelkabinet', *NRC Handelsblad* (12-08-1972), 7; vgl. W. Scholten, *Mooie Barend. Biografie van B.W. Biesheuvel 1920-2001* (Amsterdam 2012), 535-538.

Een moeilijk jaar.

Na amper een jaar kwam het vehikel genaamd het kabinet-Biesheuvel-I al piepend en krakend tot stilstand. Het was voor DS'70 een bewogen en moeilijk jaar. De partij wilde uitdragen dat zij sociaal bewogen was, opkwam voor de sociaal zwakkeren in de samenleving en dat zij stond voor een modern beleid met een uitgesproken visie op de overheidsfinanciën en de inkomenspolitiek. Zij wilde dit onder meer bereiken door middel van de doorvoering van het profijtbeginsel en een rechtvaardigere verdeling van de lasten. Van dit streven bleef uiteindelijk weinig overeind staan.

Al voor de totstandkoming van het kabinet-Biesheuvel stonden tijdens de onderhandelingen de noodzaak tot ingrijpende bezuinigingen op de overheidsuitgaven en een stevig ingrijpen in de loonpolitiek centraal. Bij de afkondiging van de regeringsverklaring van het kabinet-Biesheuvel-I lieten de oppositiepartijen, de progressieve drie voorop, zich niet onbetuigd. Zij lieten niets heel van het idee dat DS'70 stond voor een sociale politiek met oog voor de sociaal zwakkeren in de samenleving. DS'70 kreeg al gauw te maken met het imago dat zij enkel stond voor ingrijpende bezuinigingen. Fractievoorzitter Berger probeerde tevergeefs erop te hameren dat DS'70 opkwam voor de sociaal-zwakkeren in de samenleving en stond voor sociale rechtvaardigheid.

Bij de behandeling van het wetsvoorstel over de verhoging van het collegegeld probeerden De Brauw en Verwoert namens DS'70 meermaals duidelijk te maken dat het wetsvoorstel zou leiden tot een rechtvaardigere verdeling van de lasten en dat zij wilden opkomen voor de sociaal-zwakkeren in de samenleving. De progressieve drie lieten geen moment ongemoeid om de maatregel weg te zetten als een ordinaire bezuinigingsmaatregel, wars van enige sociale rechtvaardigheid. De maatregel was volgens hen enkel bedoeld om gaten in de begroting te dichten en had niets te maken met een sociaal-rechtvaardige verdeling van de lasten en het opkomen voor de sociaal zwakkeren. Het imago van DS'70 als ordinaire bezuinigingspartij werd daarmee verder aangescherpt.

De breuk met het kabinet-Biesheuvel I vormde het sluitstuk. De voormalige regeringspartners dienden de fatale stoot toe. Zij kozen ervoor om DS'70 weg te zetten als de bezuinigers die niet wilden bezuinigen. Zij bevestigden en versterkten daarmee het imago dat door de oppositiepartijen het afgelopen jaar was gecreëerd. Zij voegden daar aan toe dat DS'70 ongeloofwaardig was, omdat DS'70 onwillig was om de voorgestelde bezuinigingen te accepteren. Berger probeerde uit alle macht uiteen te zetten dat DS'70 uit het kabinet was gestapt omdat zij vond dat het kabinet onverantwoord bezuinigde en geen actie ondernam met betrekking tot de inkomens- en loonpolitiek. DS'70 ontving steun voor haar betoog uit onverwachte hoek, de PvdA en D66 probeerden het beeld van de bezuinigers die niet wilden bezuinigen te ontcrachten. Dat was echter tevergeefs. De positie van DS'70 als een partij met een sociaal karakter die wilde opkomen voor de sociaal-zwakkeren was inmiddels geheel naar de achtergrond verdwenen. Het beeld wat beklifde was dat van een ordinaire bezuinigingspartij die op het *moment suprême* weigerde om te bezuinigen.

Hoofdstuk 2: In de oppositie

Aanloop naar de vorming van het kabinet-Den Uyl

DS'70 zette voor de verkiezingen van 1973 in op de inflatiebestrijding. In het *Politiek Bulletin* werd in verscheidene artikelen de inflatie opgevoerd als de hoofdmoot van de zorgen van DS'70 in de aanloop naar de verkiezingen van 29 november 1973. Zij riep de kiezers 'die een partij willen stemmen, die ernst wil maken met de inflatiebestrijding' op om op DS'70 te stemmen.¹¹¹ Het werkprogramma 'Afwegen en Beslissen', waarin de maatschappijvisie van DS'70 was vervat, kwam pas vlak voor de verkiezingen gereed. Het speelde daardoor nauwelijks een rol in de campagne. Het imago van DS'70 als bezuinigingspartij en de eenzijdige focus op de inflatiebestrijding zorgde ervoor dat het geluid van DS'70 in de campagne vervaagde, mede door het verbale geweld van de polarisatie tussen de VVD en de progressieve drie.¹¹²

Door de vervroegde verkiezingen bestond er geen afdoende programmatische afstemming tussen de confessionelen. Een gezamenlijk program behoorde daardoor niet tot de mogelijkheden. De KVP hintte in de verkiezingsstrijd voorzichtig naar een samenwerking met de linkse partijen en verwijderde zich steeds meer van de VVD en DS'70. Binnen de ARP heerste er verdeeldheid. De ARP maakte, met Biesheuvel als lijsttrekker, als enige van de confessionele drie het beleid van zijn kabinet tot inzet van de verkiezingen en zette in op voortzetting van de confessioneel-liberale coalitie. Aantjes (ARP) wilde niettemin een samenwerking met de progressieve drie niet op voorhand uitsluiten. De progressieve drie presenteerden wederom een schaduwkabinet en spraken uit niet te willen praten met partijen waarmee zij voorafgaand aan de verkiezingen geen overeenstemming hadden bereikt.

Met name het sterk gepolariseerde klimaat van de campagne bleek niet in het voordeel van DS'70 te werken. Tijdens de verkiezingscampagne kwam de reden voor de vervroegde verkiezingen, de inflatiebestrijding, nauwelijks ter sprake. De VVD wist veel teleurgestelde DS'70 kiezers aan te trekken. De VVD boekte een verkiezingswinst van 6 zetels en behaalde 22 zetels in totaal. DS'70 verloor twee zetels en kwam met 6 zetels de Kamer in. De progressieve drie boekten een verkiezingswinst van 4 zetels en kwamen gezamenlijk uit op 56 zetels. De confessionele partijen verloren tien zetels en kwamen gezamenlijk uit op 48 zetels.¹¹³ Een herstel van de vijf partijen coalitie, gezamenlijk goed voor 76 zetels, zou daardoor slechts een 'theoretische mogelijkheid' zijn.¹¹⁴

¹¹¹ Vgl. Redactie, *Politiek Bulletin* (Amsterdam november 1971), nr. 19, 2. Er worden ook meerdere artikelen gewijd aan de inflatiebestrijding in: Redactie, *Politiek Bulletin* (Amsterdam november 1971), 18.

¹¹² H. Vingerling en C.C. Schouten, *Democratisch Socialisten '70: nevenstroom in de sociaal-democratie?* (Naaldwijk 2003), 184-187.

¹¹³ P.F. Maas, *Kabinetsformaties 1959-1973* (Den Haag 1982), 319-326.

¹¹⁴ J. Bosmans en A. van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2011), 133.

Het dragen van de regeringsverantwoordelijkheid zou voor DS'70 beperkt blijven tot haar deelname in het kabinet-Biesheuvel I. Al in een vroeg stadium van de formatie kwam vast te staan dat er, met name van de zijde van de KVP, geen behoefte bestond aan voortzetting van de samenwerking met de VVD en DS'70. Niettemin behoorde ook een coalitie tussen de progressieve drie en de confessionele fracties niet direct tot de mogelijkheden door onder meer de verkiezingsbelofte van de progressieve drie. De beroemde 'inbraak van Burger' zou uiteindelijk de weg vrijmaken voor een extraparlamenteair kabinet van de progressieve drie met gedoogsteun van de KVP en de ARP. DS'70 werd veroordeeld tot de oppositie.

Vechten tegen de bierkaai

Op 11 mei was de vorming van het kabinet-Den Uyl definitief afgerond. Op 28, 29 en 30 mei 1973 werd door Den Uyl de regeringsverklaring afgelegd. Het vormde voor Drees jr. en zijn partij DS'70 de eerste kans om zich te profileren als kersverse oppositiepartij tijdens het kabinet-Den Uyl, na het debacle krap een jaar daarvoor. Het debat vormt een belangrijke aanwijzing voor de vraag hoe DS'70 zich positioneert ten opzichte van het kabinet-Den Uyl en welke toon zij daarbij aanslaat.¹¹⁵

In het *Politiek Bulletin* wilde Berger duidelijk naar voren laten komen dat zijn partij niet vereenzelvigd kon worden met de VVD en de PvdA en nam afstand van beide partijen. Hij hekelde de polarisatie en wilde met DS'70 een zakelijke maar kritische oppositie voeren. In zijn congresrede op 13 oktober 1972 stelde Berger dat voor DS'70 'het conflictmodel niet de motor [is] om de maatschappelijke hervorming tot stand te brengen'.¹¹⁶ Op het congres van DS'70 op 6 en 7 april bevestigde De Brauw de door Berger geduide positiebepaling. DS'70 stond volgens hem 'links van het midden, maar rechts ten opzichte van de radicalen'. Berger bevestigde in zijn congresrede op 6 april andermaal dat DS'70 afstand nam van zowel de VVD en de PvdA. Hij wilde afrekenen met de gedachte 'dat DS'70 slechts een bijwagen van de VVD zou zijn' en voegde daar aan toe de breuk met PvdA definitief was 'omdat [DS'70] een volstrekt andere filosofie [had].¹¹⁷ In het vervolg van zijn congresrede zette Berger de visie die Drees jr. in zijn congresrede van 12 februari 1971 neerlegde,¹¹⁸ kracht bij. Hij bevestigde het streven naar een modern beleid met de gerichtheid op de sociaal-zwakkeren maar voegde daar twee nieuwe elementen aan toe:

'DS'70 is een moderne partij, die de problemen van vandaag wil oplossen met de middelen van vandaag. DS'70 staat voor een gezond economisch beleid, een vooruitstrevend sociaal beleid, een modern ruimtelijk ordeningsbeleid, alsmede voortzetting van een goed en verantwoord defensiebeleid binnen de NAVO'.¹¹⁹

De speerpunten 'moderne ruimtelijke ordening' en een 'verantwoord defensiebeleid' vallen op. Berger breidde daarmee de visie van DS'70 uit.

Zowel de nieuwbakken minister-president Den Uyl, alsmede de coalitiepartijen en de

¹¹⁵ Vingerling en Schouten gaan in hun dissertatie kort (en op nogal beschrijvende wijze) in op de positionering van DS'70 in het debat over de regeringsverklaring van Den Uyl. Zij laten evenwel na om deze positionering te vergelijken met de positionering van DS'70 in het *Politiek Bulletin* dan wel te contrasteren met de positionering van de andere partijen ten opzichte van Den Uyl respectievelijk DS'70, vgl. H. Vingerling en C.C. Schouten, *Democratisch Socialisten '70: nevenstroom in de sociaal-democratie?* (Naaldwijk 2003), 207-208.

¹¹⁶ Redactie, *Politiek Bulletin* (Amsterdam november 1972), nr. 18, 13.

¹¹⁷ Redactie, 'DS'70 links van het midden', *Politiek Bulletin* (Amsterdam mei 1973), nr. 24, 2.

¹¹⁸ Vgl. voetnoot 41.

¹¹⁹ Redactie, 'DS'70 links van het midden', *Politiek Bulletin* (Amsterdam mei 1973), nr. 24, 2.

oppositiepartijen,¹²⁰ gingen niet of nauwelijks in op de aanleiding tot de verkiezingen van 1973 dan wel de positie van DS'70. Het debat kenmerkte zich door een felle en polariserende toon en kritische beschouwingen van de fractievoorzitters van de KVP, ARP en in het bijzonder de VVD.

De nieuwbakken minister-president Den Uyl legde op 28 mei 1973 de regeringsverklaring af. Het kabinet was volgens Den Uyl 'uit nood geboren' doordat onder meer de 'politieke wil om de confessioneel-liberale kabinetten voort te zetten' ontbrak. Den Uyl sprak uit dat hij wilde opkomen voor de sociaal-zwakkeren in de samenleving en wilde komen tot een meer democratische samenleving met openbaarheid van besluitvorming. Hij presenteerde daarvoor aan de Tweede Kamer een scala aan beleidsvoornemens waarbij het belangrijke credo gold om te streven naar 'spreiding van inkomen, bezit, macht, kennis en zeggenschap'.¹²¹

De leider van de grootste oppositiefractie Wiegel betreurde het dat het herstel van de oude vijfpartijen combinatie door de informateur Ruppert onvoldoende was onderzocht. Hij noemde de werkwijze van Burger van 'macabere schoonheid'. Hij verweet de linkse drie 'kiezersbedrog' te hebben gepleegd door in weerwil van hun verkiezingsbelofte toch in zee te gaan met de KVP en de ARP. Zijn betoog kenmerkte zich verder door een felle en polariserende toon ten aanzien van de regeringsverklaring.¹²² Van de overige oppositiepartijen wijdde alleen Jongeling een kort gedeelte van zijn betoog aan DS'70 en nam het voor haar op. Hij stelde dat hij geneigd was om Drees in het conflict over de inflatiebestrijding ten tijde van de breuk in Biesheuvel-I gelijk te geven. Hij meende dat het zinnvoller was geweest van de vijfpartijen om samen door te gaan, mede gelet op de 'stemmensteun' die zijn 'eigen fractie' vermoedelijk wel had gegeven.¹²³

De fractievoorzitters van de PvdA, D66 en in mindere mate de PPR, Van Thijn, Van Mierlo en De Gaay Fortman, toonden zich verheugd met de komst van het kabinet. De fractievoorzitters van de KVP en ARP, respectievelijk Andriessen en Aantjes, stelden zich constructief op, zij het dat zij het kabinet zeer kritisch zouden volgen.

Drees sloeg, in tegenstelling tot Wiegel, een veel zakelijkere toon aan. Zijn betoog raakte door de polariserende toon van Wiegel nogal ondergesneeuwd. Drees was niettemin kritisch en hekelde de wijze waarop het kabinet tot stand was gekomen en de wijze waarop het zich presenteerde. Drees slaagde er echter niet in om de visie van Berger in het *Politiek Bulletin* goed onder de aandacht te brengen noch om stevige oppositie te voeren ten aanzien van specifieke

¹²⁰ Hieronder schaar ik voor het gemak eveneens de KVP, ARP en de PPR, hoewel zij strikt genomen hebben te gelden als gedoogpartners dan wel extraparlamentaire fracties, vgl. *Parlement en Politiek*, 'Soorten kabinetten, onder 'gedoogkabinet' en extraparlamentair kabinet'

<https://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw0/soorten_kabinetten> [laatst geraadpleegd op 16-03-2017].

¹²¹ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1972-1973*, 1563-1565.

¹²² *Ibidem*, 1574-1581.

¹²³ *Ibidem*, 1637.

beleidsterreinen, met uitzondering van de inflatiebestrijding. In navolging van Wiegel stelde ook Drees dat de linkse drie 'kiezersbedrog' hadden gepleegd. Hij meende dat de lange duur van de formatie alles te maken had met de 'polarisatiepretentie' waar hij een afkeer van had. De polarisatiepretentie had volgens Drees tot gevolg dat er maar liefst 17 staatssecretarissen waren aangesteld. Hij stelde daarom een motie voor waarin hij tot uitdrukking bracht dat de daarmee 'gevolgde gedragslijn niet in het belang van een goed landsbestuur [was]'. Drees betitelde de regeringsverklaring als 'schuimklopperij' en verweet het kabinet te doen alsof zij het enige progressieve kabinet waren en uniek waren in hun streven om actiegroepen te ontvangen.¹²⁴

In het verdere verloop van zijn betoog haalde Drees echter voornamelijk oude koeien uit de sloot door een groot deel van zijn betoog te besteden aan het verloop en de rol van DS'70 bij de breuk met Biesheuvel-I en de inflatiebestrijding. De schertsende vraag van Aantjes tijdens een interruptie of 'Drees [...] niet per ongeluk zijn rede van verleden jaar [had] meegenomen' sprak boekdelen.¹²⁵ In zijn betoog hamerde Drees wederom uitdrukkelijk op de noodzaak om de inflatie te bestrijden. Hij diende daartoe eveneens een motie in waarin hij het kabinet opriep om 'een bewust prijs- en inkomensbeleid te voeren'.¹²⁶ Aan het eind van zijn betoog bracht Drees summier de visie die Berger in het *Politiek Bulletin* uiteen had gezet voor het voetlicht. Hij gaf aan het slot aan dat zijn fractie 'weinig vertrouwen' had in het beleid van het kabinet ten aanzien van defensie, de inflatie en dat hij vreesde voor de verdrukking van het midden- en kleinbedrijf en 'St.-Nicolaasachtige subsidiepolitiek'. Hij sprak uit te hopen dat het kabinet aandacht zou besteden aan 'veiligheid, natuurbehoud, stedenbouw, rechtvaardige inkomensverdeling en een beter pensioenstelsel'.¹²⁷

Aan het betoog van Drees werd in tweede termijn nauwelijks aandacht geschonken. In zijn reactie in tweede termijn ging Den Uyl in op de moties van Drees. Hij beval sterk aan ze allemaal te ontraden omdat ze volgens hem uitgingen van onjuiste premissen of veronderstellingen.¹²⁸ Van Thijn (PvdA) sprak nogal minachtend over de door Drees ingediende moties. Hij sprak over 'wat kruimelwerk van de heer Drees', het kabinet stond na het debat volgens hem nog recht overeind.¹²⁹ Van Mierlo stelde dat de motie ten aanzien van de inflatiebestrijding een gebrek aan vertrouwen in het nieuwe kabinet inhield. Hij wilde 'die indruk in geen enkel opzicht wekken' en gaf aan daarom tegen de motie te stemmen. De door Drees ingediende moties werden uiteindelijk allen verworpen, van de oppositie stemden alleen de VVD, GPV, SGP CHU, BP en de RKPN voor.¹³⁰

¹²⁴ Ibidem, 1620.

¹²⁵ Ibidem, 1621.

¹²⁶ Ibidem, 1682.

¹²⁷ Ibidem, 1625.

¹²⁸ Ibidem, 1648-1663.

¹²⁹ Ibidem, 1667.

¹³⁰ Ibidem, 1706.

De Volkskrant maakte nauwelijks een woord vuil aan het optreden van DS'70 in de oppositierol. De krant had veel aandacht voor de oppositie van Wiegel en betitelde hem als 'de leider van de nieuwe oppositie'.¹³¹ Tussen neus en lippen door maakte de krant nog melding van de 'veelvuldig' ingediende moties van Drees en noteerde dat deze allen werden verworpen.¹³² Het *NRC Handelsblad* gaf een uitgebreide weergave van het inhoudelijke debat weer, waar tevens het betoog van Drees en zijn moties ter sprake kwamen. De verslagen vormden niet meer dan een ingekorte weergave van het betoog van Drees en gaven dan ook geen oordeel over de positie van DS'70 als oppositiepartij.¹³³ *De Telegraaf* besteedde als enige aandacht aan de positie van DS'70 in de oppositie. Fahrenfort betoogde dat Drees weliswaar gelijk had met zijn roep om bezuinigingen op de overheidsuitgaven en beteugeling van de inflatie, maar dat niemand naar hem luisterde. Hij stelde dat Drees in de oppositierol wederom stond 'te roepen in de Tweede Kamer' ditmaal vanwege 'de peperdure plannen van het kabinet-Den Uyl' die, als ze werden uitgevoerd 'de overbesteding door de overheid' weer zouden laten toenemen. Retorisch vroeg Fahrenfort zich af 'wie er nog naar hem [wilde] luisteren'. Hij dreigde volgens Fahrenfort daardoor een 'roepende in de woestijn' te worden.¹³⁴

Berger liet in het *Politiek Bulletin* zijn licht schijnen over de lijn die DS'70 wilde volgen. De partij wilde een vooruitstrevend sociaal beleid, een modern beleid inzake de ruimtelijke ordening en een gezond economisch beleid. De felle polariserende toon van Wiegel overschaduwde goeddeels het betoog van Drees. Het beeld dat bleef hangen is er een van een oppositiepartij die niet serieus genomen werd, bleef hangen in oud zeer en bleef doordrammen over de inflatie. Drees liet daardoor grotendeels na om de visie van DS'70 voor het voetlicht te brengen en DS'70 dreigde daardoor steeds meer te verworden tot een one-issue partij. Drees kwam weliswaar zijn verkiezingsbelofte na door te blijven hameren op de zorgen over de inflatie, er leek niemand te willen luisteren, de door Drees ingediende moties ten spijt. Drees werd door Aantjes en Van Thijn niet serieus genomen en de overige fracties lieten het betoog van Drees ongemoeid. De ingediende moties droegen bij aan de zichtbaarheid van DS'70. Niettemin werden ze niet bepaald serieus genomen en allen verworpen. Drees riep wel, maar kreeg geen gehoor.

¹³¹ Redactie, 'Ten Geleide: Goede voornemens', *De Volkskrant* (29-05-1973), 3.

¹³² Redactie, 'Kabinet afhankelijk van houding KVP', *De Volkskrant* (01-06-1973), 7.

¹³³ Zie bijvoorbeeld: Redactie, 'Motie-Jongeling zorgt voor kleine verrassing', *NRC Handelsblad* (01-06-1973), 3.

¹³⁴ Jacques Fahrenfort, 'Drees jr. werd weer de roepende in de woestijn', *De Telegraaf* (02-06-1973), 3.

Een verwoede laatste poging

Het kabinet-Den Uyl viel vlak voor de verkiezingen van 25 mei 1977, namelijk op 22 maart 1977. Het kabinet-Den Uyl had het streven om te komen tot grote maatschappelijke hervormingen uiteindelijk niet waar kunnen maken. Zij werd wel getypeerd als het 'vechtkabinet'.¹³⁵ DS'70 had op dat moment zelf al de nodige hobbels moeten verwerken, waaronder de Proloog-affaire van Phia van Veenendaal-van Meggelen en de interne partijstrijd over de te volgen koers, die tot gevolg had dat vier fractieleden uittraden, onder wie voormalig-fractievoorzitter Berger en oud-minister De Brauw.¹³⁶ Het kabinet-Den Uyl viel uiteindelijk op een van de voorgestelde maatschappelijke hervormingen, de kwestie inzake grondpolitiek. De afkondiging op 22 maart 1977 van de politieke crisis binnen het kabinet die tot gevolg had dat het kabinet aftrad en demissionair werd was voor DS'70 een laatste kans om haar standpunten krachtig naar voren te brengen en de kiezer ervan te overtuigen dat zij de moeite waard was om op te stemmen bij de aankomende verkiezingen.

In het verkiezingsprogramma voor de verkiezingen van 1977, *Vrijheid en solidariteit: in redelijkheid*, koos DS'70 voor andere kernbegrippen dan bij de voorgaande verkiezingen. Waar eerder de sociale bewogenheid, democratische gezindheid en een modern beleid voorop stonden, stelde DS'70 nu andere begrippen centraal. In het verkiezingsprogramma legde de partij meer de nadruk op saamhorigheid en koos ze ervoor om vooral niet door te slaan in de overheidsbemoeyenis maar alleen in te grijpen waar en wanneer nodig. Niettemin waren inflatiebestrijding en het beschermen van de sociaal-zwakkeren onverminderd belangrijke pijlers in het beleid. Een goed milieu en een goede ruimtelijke ordening vormden op de middellange termijn tevens belangrijke aandachtspunten voor de partij. DS'70 wilde met name opkomen voor 'persoonlijke vrijheid', waarbij zij 'te veel overheidsbemoeying' afwees en opriep tot nationale solidariteit 'in het bijzonder met de sociaal-zwakkeren'. Daarbij diende wel aangetekend te worden dat tegen 'misbruik van sociale voorzieningen' moest worden opgetreden en aan de sociaal-zwakkeren vooral middelen moesten worden geboden 'om zichzelf te helpen'.¹³⁷

Een aangeslagen Den Uyl lichtte op 22 maart 1972 de kabinetscrisis toe en legde daarvoor een verklaring af. Hij constateerde dat een 'ernstig verschil van inzicht binnen het kabinet' over de te volgen koers ten aanzien van de grondpolitiek ertoe had geleid dat de confessionele ministers hun

¹³⁵ A. Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008), 275.

¹³⁶ Op zowel de proloog-affaire als de interne breuk binnen de fractie is uitgebreid ingegaan in de literatuur, zie onder meer: W. Scholten, *Mooie Barend. Biografie van B.W. Biesheuvel 1920-2001* (Amsterdam 2012), 214-228; W. Drees, "'Vleugellam". Het conflict in DS'70, voorjaar 1975', in: *Jaarboek 1990 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1991), 58-91; G. Voerman, 'Een geval van politieke schizofrenie. Het gespleten gedachtegoed van DS'70', in: *DNPP jaarboek 1990* (Groningen 1990), 92-114.

¹³⁷ *Vrijheid en solidariteit: in redelijkheid. Verkiezingsprogramma 1977 van DS'70* (Amsterdam 1977).

ontslag hadden aangeboden. Hij betreurde het te moeten constateren dat het 'na vier jaar van dit kabinet [...] niet mogelijk [was] gebleken [...] om een aantal van zijn meest wezenlijke programapunten te verwerkelijken'.¹³⁸

Drees kreeg als eerste de mogelijkheid om in te gaan op de door Den Uyl afgelegde verklaring. Drees stelde zich bijzonder kritisch op ten opzichte van het werk van het kabinet de afgelopen jaren. Hij liet zich in niet mis te verstane woorden uit over het uitblijven van maatregelen om de economie weer op gang te helpen en liet niet na aan te geven dat zijn partij de fundamentele problemen van Nederland wel wilde aanpakken. Drees meende dat het kabinet van een verkeerde taakopvatting was uitgegaan. Het kabinet had volgens Drees 'bestrijding van de werkloosheid en van de inflatie' voorop moeten stellen. Het was volgens hem het kabinet aan te rekenen dat 'de inflatie [voortwoedde]' en het economisch klimaat 'bar' was. Volgens Drees lag de oorzaak van de breuk in wezen bij de wijze waarop het kabinet 'de wetgevende arbeid [had] aangepakt', het maakte teveel gebruik van nota's en kwam te laat met de 'van belang geachte wetsontwerpen'. De voorstellen waren volgens hem bovendien 'onrijp', wat volgens Van Thijn 'het jaar van de waarheid' moest worden was volgens Drees 'het jaar van de traagheid' geworden. Hij vermoedde dat de verkiezingsstrijd met name zou gaan over de wetgevende arbeid en de vier hervormingsvoorstellen. Volgens Drees moest de aandacht echter uitgaan naar 'de fundamentele problemen voor Nederland', namelijk het milieu, de economie, 'onze vrijheid' en 'onze toekomst binnen West-Europa'.¹³⁹

Wiegel opende zijn betoog met een kwinkslag naar de voorgaande spreker, Drees. Hij merkte droogjes op dat hij graag, 'na de heer Drees, die weet hoe je kabinetten moet breken' wilde reageren op de verklaring van Den Uyl.¹⁴⁰ De overige fracties reageerden voor het overgrote deel in lijn met de strekking van Drees' betoog en waren eveneens kritisch ten aanzien van de wetgevende arbeid van het kabinet. Zij lieten het betoog van Drees en de positie van DS'70 echter ongemoeid en preekten voornamelijk voor eigen parochie.

Den Uyl liet tussen neus en lippen door in zijn reactie op de betogen merken dat hij de zorgen van Drees over de economie en de inflatie schromelijk overdreven vond. Hij wilde de verleiding weerstaan om op de verwijten van de 'werkloosheid en inflatie' als grootste uitdaging van de komende tijd in te gaan en verwees gemakshalve 'naar de positie van ons land op dit ogenblik in de Europese Gemeenschap en in de westelijke wereld'.¹⁴¹

De Volkskrant ging uitgebreid in op het politieke gekonkel tussen het CDA en de linkse drie en besteedde geen aandacht aan het betoog van Drees of de positie van DS'70. Behalve een verslag van

¹³⁸ *Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1976-1977*, 3888-3890.

¹³⁹ *Ibidem*, 3890-3891.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ *Ibidem*, 3910.

het debat waarin Drees' betoog kort aan de orde kwam repte ook het *NRC Handelsblad* nauwelijks over de positie van DS'70.¹⁴² De krant noemde het betoog van Drees vooral voorspelbaar. Waanders stelde namelijk dat het voor de hand lag dat Drees als oppositiewoordvoerder de nadruk legde 'op de bizarre grondslag' van het kabinet en 'de traagheid bij het bevorderen van belangrijke wetgeving'.¹⁴³ *De Telegraaf* richtte haar pijlen eveneens voor het overgrote deel op het politieke gekonkel en het echec van het kabinet. De krant schaarde zich echter achter Drees door te stellen dat het kabinet het grootste probleem, de werkloosheid, had nagelaten op te lossen. Het kabinet had volgens de krant 'veel te laat [gereageerd] [...] op de scherp stijgende werkloosheid'.¹⁴⁴

Voor de verkiezingen van 1977 koos DS'70 ervoor om met een vernieuwd en omvangrijk verkiezingsprogramma, waarin saamhorigheid en persoonlijke vrijheid centraal stonden, een laatste verwoede poging te wagen om de kiezersgunst te verwerven. In het debat over de val van het kabinet-Den Uyl lukte het Drees echter wederom niet om duidelijk zijn stempel te drukken. Den Uyl was niet onder de indruk van de verwijten aan het kabinet over de stijgende werkloosheid en het inflatieprobleem en de overige fracties lieten DS'70 toch vooral links liggen. In een verwoede laatste poging vroeg Drees aan het slot van zijn betoog, in lijn met het verkiezingsprogramma, aandacht voor de voor DS'70 fundamentele problemen van het land, namelijk de verslechterde economische situatie, het milieu en de toekomst van Nederland binnen West-Europa. Die oproep was echter te summier en te laat. Het beeld dat bleef hangen was het beeld van een one-issue partij die op het drammerige af zich sterk maakte voor de inflatiebestrijding, hetgeen niet meer serieus werd genomen. De uitslag van de verkiezingen van 1977 liet zien dat voor de kiezers Drees ook een roepende in de woestijn bleek. DS'70 keerde slechts met één zetel terug in de kamer.

¹⁴² Redactie, 'Wiegel noemt gebrek aan vertrouwen oorzaak crisis', *NRC Handelsblad* (23-03-1977), 3.

¹⁴³ B.C.L. Waanders, 'Openhouden van deuren is meestal gemakkelijk', *NRC Handelsblad* (26-03-1977), 3.

¹⁴⁴ Redactie, 'Waar het om gaat', *De Telegraaf* (25-03-1977), 3.

De balans opgemaakt

In haar vier jaar durende rol als oppositiepartij is DS'70 de breuk van het kabinet-Biesheuvel niet meer te boven gekomen. DS'70 kwam in haar oppositierol niet sterk uit de verf. Drees jr. en de zijnen bleven uiteindelijk veelal hangen in vroegere tijden. DS'70 maakte voorafgaand aan de verkiezingen van 1972 kenbaar zich sterk te willen maken voor de inflatiebestrijding, hetgeen zij al tijdens het kabinet-Biesheuvel I deed. Met name vanwege het feit dat haar omvangrijke programma *Afwegen en Beslissen* geen rol speelde in de verkiezingsstrijd leidde tot de nogal eenzijdige benadering van DS'70. De polariserende toon tijdens de campagne en de summiere aandacht voor de aanleiding tot de verkiezingen leidde ertoe dat haar boodschap niet voldoende aansloeg.

De door Berger voorgestane visie van DS'70 om te komen tot een gezond economisch beleid, een vooruitstrevend sociaal beleid en een moderne ruimtelijke ordening werd door Drees nauwelijks vertolkt. De toon van de oppositie van DS'70 was overwegend zakelijk-kritisch. Mede de door DS'70 zo gehelde polarisatie leidde ertoe dat zij zich niet voldoende wist te onderscheiden. In het debat over de regeringsverklaring grossierde Drees in het halen van oude koeien uit de sloot. Drees wijdde namelijk een groot deel van zijn betoog aan de crisis en de breuk van 1972 en het doordrammen over de noodzaak de inflatie te bestrijden. Weliswaar kwam zij daarmee haar verkiezingsbelofte na, het droeg niettemin andermaal bij aan het beeld van een one-issue partij. De ingediende moties droegen enigszins bij aan de zichtbaarheid van de partij en haar positiebepaling als kritisch volger van het kabinetsbeleid.

In het debat over de val van het kabinet-Den Uyl over de grondpolitiek werd dit beeld andermaal bevestigd. Drees zette wederom vol in op het punt van de inflatiebestrijding. Den Uyl wuifde de zorgen van DS'70 over de werkloosheid en de inflatie echter luchtig van de hand. De in arren moede door Drees gedane poging in het debat over de val van het kabinet-Den Uyl om de kiezers te overtuigen op DS'70 te stemmen slaagde evenmin. De in het verkiezingsprogramma neergelegde en door Drees in het debat benadrukte roep om het oplossen van de fundamentele problemen als het milieu, de verslechterde economische situatie en de toekomst van West-Europa in haar handen te leggen kwam niet overtuigend genoeg over.

Het drammerige karakter ten aanzien van de inflatiebestrijding voedde het beeld van een one-issue partij. DS'70 was toch vooral, om met Fahrenheit te spreken, een roepende in de woestijn geworden. Het gevolg hiervan was dat zij in de verkiezingen van 1977 slechts één zetel wist te verwerven. In de daaropvolgende verkiezingen van 1981 en 1982 behaalde de partij geen enkele zetel waarna zij in 1983 besloot tot opheffing en nogal geruisloos en roemloos van het toneel verdween.

Hoofdstuk 3: Eindconclusie

DS'70 is er niet in geslaagd een stabiele factor te worden en blijven in het Nederlandse politieke bestel. Aanvankelijk leek de partij een vliegende start te maken door met een klinkende zege van 8 zetels de Kamer in te komen en ook direct deel te nemen aan het kabinet-Biesheuvel I. De deelname aan het kabinet liep voor DS'70 echter uit op een teleurstelling. DS'70 zette zichzelf neer als een partij die wilde opkomen voor de sociaal zwakkeren door middel van een sociaal bewogen en modern beleid gericht op de toekomst. Daarnaast wilde zij snijden in de overheidsuitgaven door middel van verantwoorde bezuinigingen en de olopende inflatie bestrijden.

De aangekondigde bezuinigingen waartoe het kabinet-Biesheuvel I wilde overgaan werden al direct bij aanvang van de regeringstermijn vooral toegeschreven aan de nieuwkomeling. Berger probeerde namens DS'70 meermaals tevergeefs in herinnering te brengen dat DS'70 wilde opkomen voor de sociaal-zwakkeren in de samenleving. De oppositiefracties tijdens het kabinet-Biesheuvel I wisten echter met succes het imago van DS'70 te bepalen door haar er onophoudelijk van te betichten enkel te willen bezuinigen. De exercitie om te komen tot een rechtvaardigere verdeling van de lasten door toepassing van het profijtbeginsel bij de verhoging van het collegegeld mondde eveneens uit in een teleurstelling. De oppositiefracties lieten niet na de maatregel weg te zetten als ordinaire bezuinigingsmaatregel en de sociale rechtvaardigheid eraan te ontzeggen. De tragedie werd compleet in de nasleep van de breuk in het kabinet-Biesheuvel I. De voormalige regeringspartners zagen hun kans schoon om de bezuinigingspartij ongeloofwaardig te noemen omdat zij niet wilden bezuinigen. Berger wist met zijn omstandige uiteenzetting over de onverantwoorde bezuinigingen het beeld niet te keren. Van het beeld dat DS'70 wilde opkomen voor de sociaal-zwakkeren bleef niets meer over. In de beeldvorming bleef het imago van de partij als ongeloofwaardige bezuinigingspartij fier overeind staan.

Onder leiding van Drees slaagde DS'70 er in de daaropvolgende vier jaar in de oppositie niet in om het tij te keren. De zakelijke-kritische toon van Drees wist zich geen weg te banen in het sterk gepolariseerde klimaat. Het op het drammerige af blijven hameren van Drees op de inflatiebestrijding sorteerde geen effect. De herhaalde oproepen van Drees werden niet serieus genomen, ingediende moties ten spijt. Drees wist geen nieuw elan te brengen. De linkse drie, de confessionelen en de VVD leken vooral bezig met elkaar en DS'70 geraakte daardoor steeds meer in een isolement. De uiterste poging van Drees om de kiezer te overtuigen dat de visie van DS'70 meer omvatte dan het beeld van een bezuinigingspartij die de inflatie wilde tegengaan stierf in schoonheid. Wat overbleef was het beeld van een niet serieus genomen one-issue partij.

De droom van Van Stuijvenberg dat DS'70 in de toekomst kon uitgroeien naar een brede progressieve volkspartij met een socialistische politiek zou uiteindelijk een droom blijven. De werkelijkheid haalde de droom in. Het door de oppositie gecreëerde beeld van DS'70 als bezuinigingspartij wist zij niet meer te ontcrachten. De voormalige regeringspartners van DS'70 dienden de genadeloze en finale dolksteek toe door het toegeschreven imago te bestendigen en te voorzien van het stempel van de ongeloofwaardigheid. Die klap kwam DS'70 niet meer te boven. DS'70 wist niet door het verbale polarisatiegeweld tijdens het kabinet-Den Uyl heen te dringen. Zij zou in de oppositie een roepende in de woestijn worden. De drammerige focus van Drees op de inflatiebestrijding vond geen gehoor meer. DS'70 geraakte daardoor steeds meer in een isolement en wist zich niet meer te onderscheiden. Het had tot gevolg dat de partij slechts één zetel verwierf in de verkiezingen van 1977. De daaropvolgende verkiezingen behaalde DS'70 geen zetel meer. In 1983 hief de partij zichzelf op. Tussen droom en werkelijkheid bleek een gapend gat te zitten.

Literatuurlijst

- Aerts, R., *Het aanzien van de politiek: Geschiedenis van een functionele fictie* (Amsterdam 2009).
- Bakker, P., Scholten, O., en Meiboom, L., *Communicatiekaart van Nederland: overzicht van media en communicatie* (Amsterdam 2014).
- Becker, F., en Voerman, G., *Zeventig jaar Partij van de Arbeid* (Amsterdam 2016).
- Bleich, A., *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008).
- Bornewasser, J.A., *Katholieke Volkspartij 1945-1980. Heroriëntatie en integratie (1963-1980)* (Nijmegen 2000).
- Bosmans, J., en Kessel, A., van, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2011).
- Broek, I., van den, *Heimwee naar de politiek. De herinnering aan het kabinet-Den Uyl* (Amsterdam 2002).
- Bootsma, P. en Breedveld, W., *De verbeelding aan de macht. Het kabinet-Den Uyl 1973-1977* (Den Haag 1999).
- Daalder, H., en Gaemers, J., *Premier en elder statesman; de jaren 1948-1988* (Amsterdam 2014).
- Drees, W., "Vleugellam". Het conflict in DS'70, voorjaar 1975', in: *Jaarboek 1990 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1991), 58-91.
- Harinck, G., Kuiper, R., en Bak, P., *De Antirevolutionaire Partij 1829-1980* (Hilversum 2001).
- Hellema, D., *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012).
- Hemels, J., *De emancipatie van een dagblad. Geschiedenis van de Volkskrant* (Baarn 1981).
- Holsteyn, J., van, 'De derde weg van DS'70', in: *Mare* (2 oktober 2003).
- Kennedy, J., *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995).
- Keizer, M., de, *Frans Goedhart. Journalist en politicus (1904-1990)* (Amsterdam 2012).
- Koenen, G., *Das rote Jahrzehnt. Unsere kleine deutsche Kulturrevolution 1967-1977* (Frankfurt am Main 2002).
- Liagre Böhl, H., de, 'Consensus en polarisatie. De kwaliteit van de democratie 1945-2000', in: Remieg Aerts e.a., *Land van kleine gebaren* (Amsterdam 2013), 232-281.
- Lilleker, D.G., *Key Concepts in Political Communication* (London 2016).
- Lipschits, I., *Links en rechts in de politiek* (Meppel 1969).
- Maas, P.F., *Kabinetsformaties 1959-1973* (Den Haag 1982).
- Pfaff, J., *Demokratisch-Socialisten 1970. Wortels en ontstaan, wording en ideeën* (Nijmegen 1989).
- Praag, van, P., *Strategie en Illusie; elf jaar intern debat in de PvdA (1966-1977)* (Amsterdam 1990).
- Ramakers, J., Voerman, G., en Zwart, R. (red.), *Illusies van Den Uyl?. De spreiding van kennis, macht en inkomen* (Amsterdam 1998).

Righart, R., *De eindeloze jaren zestig. De geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995).

Roe, R.A., *Links en rechts in een empirisch perspectief* (Amsterdam 1975).

Schikhof, M., 'Opkomst, ontvangst en 'uitburgering' van een nieuwe partij en een nieuwe politicus. DS'70 en Wim Drees jr.', in: *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002 Nieuwkomers in de Politiek* (Den Haag 2002), 29-38.

Scholten, W., *Mooie Barend. Biografie van B.W. Biesheuvel 1920-2001* (Amsterdam 2012).

Turpijn, J., en Velde, H., ten, 'Het politieke onderscheid tussen links en rechts', in: *Werkgroep 19^e eeuw vol. 26 no. 2* (Nijmegen 2002), 114-121.

Verbij, A., *Tien rode jaren. Links radicalisme in Nederland 1970-1980* (Amsterdam 2005).

Vingerling, H., en Schouten, C.C., *Democratisch Socialisten '70: nevenstroom in de sociaal-democratie?* (Naaldwijk 2003).

Voerman, G., 'De stand van de geschiedschrijving van de Nederlandse politieke partijen', in: *BMGN 120* (2005) afl. 2, 233-242.

Voerman, G., 'Een geval van politieke schizofrenie. Het gespleten gedachtegoed van DS'70', in: *DNPP jaarboek 1990* (Groningen 1990), 92-114.

Vos, H., de, *Geschiedenis van het socialisme in Nederland in het kader van zijn tijd, deel 2* (Baarn 1976).

Vree, F., van, *De metamorfose van een dagblad. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant* (Amsterdam 1996).

Wielenga, F., *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009).

Witteveen, W., *Het theater van de politiek* (Amsterdam 1992).

Woltjer, J.J., *Recent verleden. Geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1992).

Bronnenlijst

Kranten

De Telegraaf

- Duynstee, F., 'De achtergrond van breuk met DS'70 (III)', *De Telegraaf* (10-08-1972), 7.
Fahrenfort, J., 'Den Uyl's kunstmatige opwinding over de tegenvallers', *De Telegraaf* (07-08-1971), 3.
Fahrenfort, J., 'Drees jr. werd weer de roepende in de woestijn', *De Telegraaf* (02-06-1973), 3.
Redactie, 'Ongeloofwaardig', *De Telegraaf* (05-07-1971), 3.
Redactie, 'Verschil in tactiek', *De Telegraaf* (19-08-1972), 3.
Redactie, 'Waar het om gaat', *De Telegraaf* (25-03-1977), 3.

NRC Handelsblad

- Redactie, 'Drees' hand', *NRC Handelsblad* (04-07-1971), 7.
Redactie, 'Nog geen visie', *NRC Handelsblad* (05-07-1971), 7.
Redactie, 'Koerswijziging', *NRC Handelsblad* (26-07-1972), 7.
Redactie, 'Motie-Jongeling zorgt voor kleine verrassing', *NRC Handelsblad* (01-06-1973), 3.
Redactie, 'Wiegel noemt gebrek aan vertrouwen oorzaak crisis', *NRC Handelsblad* (23-03-1977), 3.
Waanders, B.C.L., 'Openhouden van deuren is meestal gemakkelijk', *NRC Handelsblad* (26-03-1977), 3.
Westerwoudt, Th. W., 'In vierentwintig dagen van kabinet tot wiebelkabinet', *NRC Handelsblad* (12-08-1972), 7.

Volkskrant

- Lindner, J.J., 'Luns barometer voor slaperigheid. Kamerleden in afmattingslag', *De Volkskrant* (05-08-1971), 7.
Lindner, J.J., 'Confessionele verdwijntruc redde Wiegel uit geknoei', *De Volkskrant* (10-08-1972), 7.
Redactie, 'Onberaden', *De Volkskrant* (29-07-1972), 3.
Redactie, 'Ten Geleide: Goede voornemens', *De Volkskrant* (29-05-1973), 3.
Redactie, 'Kabinet afhankelijk van houding KVP', *De Volkskrant* (01-06-1973), 7.

Handelingen

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1971-1972, 138-250.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1971-1972, 3755-3798.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1971-1972, 3959-4004.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1972-1973, 1563-1706.

Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1976-1977, 3888-3911.

Online bronnen:

Parlement en Politiek, 'Democratisch-Socialisten '70 (DS'70), onder regeringsdeelname' <https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wth/democratisch_socialisten_1970_ds_70> [laatst geraadpleegd op 19-12-2016].

Parlement en Politiek, 'Soorten kabinetten, onder 'gedoogkabinet' en extraparlementair kabinet' <https://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw0/soorten_kabinetten> [laatst geraadpleegd op 16-03-2017].

Stanford Encyclopedia of Philosophy, 'Imagination' <<https://plato.stanford.edu/entries/imagination/>> [laatst geraadpleegd op: 22-12-2016].

VPRO Andere Tijden, 'DS'70' <<http://anderetijden.nl/aflevering/531/DS70>> [laatst geraadpleegd op 8 januari 2017].

Politiek Bulletin

Drees., W., 'Taken van de sociaal-democratie in de jaren '70', *Politiek Bulletin* (Amsterdam februari 1971), nr. 3, 1.

Redactie, 'De kabinetscrisis', *Politiek Bulletin* (Amsterdam september 1972), nr. 16, 1-4.

Redactie, *Politiek Bulletin* (Amsterdam november 1972), nr. 18.

Redactie, *Politiek Bulletin* (Amsterdam november 1972), nr. 18, 13.

Redactie, *Politiek Bulletin* (Amsterdam november 1972), nr. 19, 2.

Redactie, 'DS'70 links van het midden', *Politiek Bulletin* (Amsterdam mei 1973), nr. 24, 2.

Redactie, 'Het beleid van minister De Brauw', *Politiek Bulletin* (Amsterdam mei 1972), nr. 14, 2.

Redactie, *Politiek Bulletin* (Amsterdam augustus 1971), nr. 6, 2-3.

Schuitmaker, W., *Politiek Bulletin* (Amsterdam februari 1971), nr. 3, 15.

Goedhart, F.J., 'Wat doen wij na de Tweede Kamerverkiezingen?', *Politiek Bulletin* (Amsterdam april 1971), nr. 5, 2.

Stuijvenberg, van, A., 'De S van DS'70. Zogenaamde "socialisten"', *Politiek Bulletin* (Amsterdam augustus 1971), nr. 6, 4-5.

Gedrukte bronnen

Beginselverklaring van de politieke partij Democratisch Socialisten '70 (Amsterdam 1970), 1-5.

Vrijheid en solidariteit: in redelijkheid. Verkiezingsprogramma 1977 van DS'70 (Amsterdam 1977).

Bijlage 1: afkortingen

Antirevolutionaire Partij	(ARP)
Boerenpartij	(BP)
Christelijk Historische Unie	(CHU)
Communistische Partij Nederland	(CPN)
Democraten'66	(D'66)
Democratisch-Socialisten '70	(DS'70)
Gereformeerd Politiek Verbond	(GPV)
Katholieke Volkspartij	(KVP)
Lijst Pim Fortuyn	(LPF)
Nederlandse Middenstands Partij	(NMP)
Partij Politieke Radicals	(PPR)
Pacifistische Socialistische Partij	(PSP)
Partij van de Arbeid	(PvdA)
Staatkundig Gereformeerde Partij	(SGP)
Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	(VVD)